

گۆڤاری ئەكادیمیای كوردی

• ژماره (61) • 2024 •

سەرۆکی ئەكادیمیای كوردی و خاوهن ئیمتیازی گۆڤار

حهههسه عید حهههه

سهرنوسهر:

پ.د. كاروان عومهر قادر

به پێوه بهری نووسین:

د. په خشان فههمی فهرحو

دهستهی نووسهران:

- پ.د. قهیس کاکل توفیق

- پ.د. موحسین ئەحمەد عومەر

- پ.د. بهختیار سه جادی

- پ.د. فههاد قادر کهریم

- پ.ی.د. عهبدلواحید ئیدریس شهریف

- پ.ی.د. نهوزاد ئەحمەد ئەسود

- د. لهزگین عهبدولرهمان ئەحمەد

دهستهی پراویژکاران:-

- پ.د. میشیل لیزه نیبرگ

- پ.د. مارتن فان برونسن

- پ.د. جهلیلی جهلیل

- پ.د. سالح ئاکین

- پ.د. جهغهه شیخولئیسلامی

- پ.د. عهبدولرهمان ئەداک

- پ.د. هاشم ئەحمەدزاده

راپەرینن بابلین ل دژی دهوله تا هه خامه نشیان

(٥٢٢ - ٤٨١ ب.ز)

د. محمه د صالح تهیب سادق

پشکا میژوو / کولیزا ئادابی

زانکۆیا دهوک

Mohammed.salih@uod.ac

عه ته م مسته فا عبدولقادر

سه نته ری بيشکچی

بو هه کولینین مرو قایه تی / زانکۆیا دهوک

atam.abdulqadir@uod.ac

پوخته:

پشتی کوشتنا گنوماتا/ بهردیا و روینشتنا داریوش ٥٢٢ - ٤٨٦ ب.ز، لسه ته ختی دهسه لاتاریا هه خامه نشیان ل سالا ٥٢٢ ب.ز، پراپیا مله تین ژیر دهستی پارسییان ل دژی وی راپه رین کو دوو راپه رین ژ نه راپه رینین ل دژی داریوش، ل دوو سالین دهستی پیک ژ دهسه لاتاریا وی ل بابل رویدان. د ناقبه را مله تین سه ره لدر دا بابل کیکه م مله ت بوون کول دژی داریوش راپه رین. دوو راپه رینین دیتر یین بابل پشتی ده ریز بوونا چه ندین سالان ژ سه رکوت کرنا راپه رینین پیشین ئانکول دهستی پیک پادشاهیا هه شایارشا رویدان. ئە هجا د قی هه کولینیدا بریکا پشت به ستن لسه تیکستا بیستون ١، تیکستین میخی یین وه لاتنی بابل، ژیده ریین کلاسیک و ژیده ریین نوی، دئ هه کولین د بیاقی سه ره لدرانا راپه رینین دهستی پیک دهسه لاتاریا داریوش و هه شایارشا ٤٨٦ - ٤٦٥ ب.ز، دا ئیته کرن. ل دهستی پیک رویدانین راپه رینان هاتینه شووه کرن و پشتی هنگی هه کارین سه ره لدرانا راپه رینان و ده رجامین وان دئینه ده ستنیشان کرن. ل داوی به روفاژیا هه ده ک بووونین دیتر یین به ره لاق، دئ ئیته نیشاندان کو راپه رینین بابل یین دژی هه خامه نشیان، سیاسی - مللی و ژبو سه ره به خوین بوون.

کلله وشه کان: راپه رین، بابل، داریوش، هه شایارشا

پیشهکی

پشتی داگیر کرنا لیدیا (ل ئاسیا بچووک)، ل ساللا 546 ب.ز، و بابل ل ساللا 539 ب.ز، ژلایئ کورۆشئ دوویئ 509 - 530 ب.ز، و داگیر کرنا میسرئ ل ساللا 525 ب.ز، ژلایئ که موبوجیا 530 - 522 ب.ز، پادشاهئ هه خامه نشی سنۆرین دهسه لاتداریا هه خامه نشییان زۆر به رفراوان دبیت و دبیته یه که ژ مه زنتیرن ئیمپراتۆریه تین وی سهرده می یین جیهانا که فن. لئ پشتی مرنا که موبوجیا ل ساللا 522 ب.ز، کوشتنا گئوماتا بدهستین هفت ئەندامین خانه دانین فارسی و روینشتنا داریوش لسه تهختئ دهسه لاتداریئ بو ماوی دوو سالان بارودۆخئ ئیمپراتۆریا هه خامه نشی زۆر تیکچوو. داریوش ل دهستپیککا دهسه لاتداریا خوه دگه ل کۆمه کا راپه رینین ملله تین ژیر دهست پویروی دبیت. راپه رینان ل بابل دهستپیکر و پشتی هنگی ئیلام، میدیا، ئەرمینیا، مهرف و پارت ل پۆژه لاتئ ل دژی داریوش راپه رین. ل گۆری تیکستا بیستۆن، دناقبه نا نه ه پادشاهین دوه ویندا یین کو ژلایئ داریوش فه هاتینه تیکشکاندن دوو ژ وانا بابلی بوون. وه کو یا خویا راپه رینین بابل زۆر مه ترسیدار بوون. چونکه ژبو سه رکوت کرنا راپه رینا ئیکئ یا بابل داریوش بخوه فه رمانده ییا له شکه ری هه خامه نشییان دکر و سه رکوت کرنا راپه رینا دوویئ ب یه که ژ هه فالین نیزیکی خوه پاسپارد. ل گۆری ئیدعایا داریوش ل بیستۆن هه ر نه ه پادشاهین دوه وین د ماوی ساله کیدا هاتینه تیکشکاندن و پشتی هنگی هاتینه سیداره دان.

گه را دوویئ یا راپه رینین بابل پشتی ده رباز بوونا 35 سالان ژ سه رکوت کرنا گه را ئیکئ یا راپه رینین بابل دناقبه را سالین 484 - 481 ب.ز، ئانکو ل سالین دهستپیککا دهسه لاتداریا هه شایارشا دهستپیکر. د فئ ناقبه ریڊا بابلی دوو جار ل دژی هه خامه نشییان راپه رین. هه رچه نده راپه رین هاتنه سه رکوت کرن، لئ سه ره له دانا وان د فئ قوناغیدا ژبو هه خامه نشییان زۆر مه ترسیدار بوون. چونکه راپه رینان ل پشت چه په رین شه ری و دروست ل ده مه کیدا سه ره له د کو خه شایارشا دگه ل پرانیا له شکه ری ل به روکین رۆژئاقا سه رقالی ئاماده کاریین له شکه رکیشیه کا به رفراوان بو سه ر یونانی بوون.

تهوه ری ئیکئ: راپه رینین بابلینان ل دژی داریوشئ ئیکئ

1 - راپه رینا نیدین تو به عل

دگه ل ده رکه فتننا ئالۆزیین ساللا 522 ب.ز، و دهست بدهست بوونا تهختئ پادشاهیا هه خامه نشییان د ئەنجامئ پیلانگیریه کا ده رباری دا ئەف ده رفه ته هه م ژبو ملله تین نافخووی و هه م ژ یین ده ره کی کو ل سه رده مانه کی خودان پادشاهین سه ره به خو بوون ره خساند کو ل دژی هه خامه نشییان دهست ب راپه رینان بکه ن. د فئ ناقبه ریڊا خه لکئ وه لاتئ دوو روپاران ژئ ئەف چه نده ب ده لیقه زانی و ل دژی هه خامه نشییان راپه رین. وه کو یا خویا بابل یه که مین وه لات بوو کو ل دژی هه خامه نشییان راپه رین. ل بابل که سه ک بناقئ نیدین تو به عل ده رکه فت و ل دژی داریوش راپه ری، ئەو بناقئ نه بوخه زنه سرئ سیین کورئ پادشاهئ پیشین یئ بابل ئانکو نه بوئیدوس 506 - 539 ب.ز، لسه تهختئ پادشاهیا بابل روینشت. هنده ک ژیدر ئاماژه ب فئ چه ندئ دکه ن کو یه که مین که سی ل دژی داریوش راپه ری نیدین تو به عل بوو. هنده کین دیتر د وی باوه ریڊانه کو نیدین تو به عل پیش روینشتنا داریوش لسه تهختئ پادشاهیا هه خامه نشییان، ئەو ل دژی دهسه لاتداریا به ردیا/ گئوماتا راپه ری بوو. لئ پرانیا فه کۆله ران لسه ر فئ یه کئ هه فده نگن کو ئەو، پشتی ده رباز بوونا چه ند پۆژه کین کیم ژ روینشتنا داریوش لسه تهختئ پادشاهیا هه خامه نشییان ل دژی وی راپه ری (شارپ، D B: 1388، 1، بند 16؛ هرودوت، کتاب سوم، بند 67؛ داندامیف، 1389: 126، Parker & Dubberstein، 1956: 15).

راپه رینا خه لکئ بابل ل دژی داریوش ب یه که ژ وان راپه رینین زۆر مه ترسیدار ل دژی دهسه لاتداریا هه خامه نشییان دئیته هه ژمار کرن. هرودوت د فئ بیافیدا دنقیسیت: بابلی ده سه بجی و هه ر زوو پشتی لادانا سه مه ردیس (به ردیا = گئوماتا)، ژ دهسه لاتداریئ ل دژی داریوش راپه رین (هرودوت، کتاب سوم، بند 150). داریوش د بیستۆن دا ئاماژه ب فئ چه ندئ دکه ت: "... که سه کئ بابلی بناقئ نه دیتابه ئیرا (= نیدین تو به عل) کورئ ئەئینا ئیرا (= ئای نایرا) ئەو ل بابل ده رکه فت. وی هوسا خه لک خاپاند

یئین سییار و ههم ژ یئین بوریسیا، نیدیئین تو بهعل ب ناسناڤی "پادشاهی بابل، پادشاهی وهلاتان" بناڤ کرینه (Strassmaier, 1889 ; NBK, 1).

پشتی روینشتنا نیدیئین تو بهعل لسه تهختی پادشاهی بابل، داریوش بخوه لهشکه رکیشی بو سهر بابل و سه رکوت کرنا راپه رینا ویئری پیکدئینیت. داریوش د بیستون دا هوسا بهحسی وان رویدانان دکهت: " سوپایئ نیدیئین تو بهعل په رافئین دیجله ئیخسته ژیر دهستئ خوه دا. روبرار ژبو کهلهک فانیئ یئ گونجایی بو. ب فی رهنگی من بهشکه ژ سوپایئ خوه بریکه کهلهکان بهشکهک دیت بریکه حیشتزان و بهشئ دیت بریکه ئهسپا من هنارتن. ب پشته فانیئا ئه هورا مهزدا ئه م ژ روبراری دیجله دهر باز بووین. من ل ویئری سوپایئ نیدیئین تو بهعل تیکشاندا. ل ٢٦ مه ها ئاسری یادیا (= ئاسیادیا، بهرامبه ر ١٣ کانینا ئیکئ)، ئه م بشه ر چووین" (شارپ، ١٣٨٨: D B، ١، بند ١٨ ؛ لوکوک، ١٣٨٩: ٩١ و ٢٢٥ - ٢٢٦ ؛ اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٦٩ ؛ دیاکونوف، ١٣٨٢: ١٠٠ ؛ Kent, 1953: 120).

لهشکه رکیشیا هه خامه نشییان بو سهر بابل و سه رکوت کرنا راپه رینا ویئری ب فه رمانده ییا خوودی داریوش ئاماژه یه کا روون و ئاشکه رایه کو راپه رینا نافبری یه ک ژ راپه رینین زور مه ترسیدار بو، ژ بهرکو یه ک ژ فاکته رین راسته وخوه یئین سه ره لانا راپه رینین شوش، ئه رمینیا، میسر و میدیا بو (الاحمد و الهاشمی، ١٩٩٠: ١٠٤ - ١٠٥ ؛ داندامایف، ١٣٨٦: ٨٧ و ٢٩٦). بهلکو داشیئت گه فه ک بیت لسه ر دووکه ر بوونا ئیمپراتوریا هه خامه نشییان. چونکه داشیئت وه کو وه لاتین دیتر یئین سه ره له ئدیر هه می ملله تین ژیر دهسه لاتاریا بابل پیشین ل وه لاتئ دوو روبراران تا سنوورین سوریا و گزیرتا عه ره بی بیخیته ژیر کارتیکرنا خوه دا (اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٦٩).

ل ١٨ کانینا ئیکئ یا سالا ٥٢٢ ب.ز، ئانکو پشتی دهر باز بوونا پینچ رۆژان ژ روبروی بوونا ئیکئ یا شه رپئ دناڤه را سوپایئ داریوش و نیدیئین تو بهعل دا، جاره کا دیتر ل نافچه یا زازانا ل په رافا روبراری فورات هه ردوو سوپا بشه ر چوون. ل گوری تیکستا بیستون داریوش سه رکه فته کا مه زن بدهست ئینا: "بهشکه ژ سوپایئ بابلیان به ره ف

و گوته وان کو ئه و نه بوکه دهره چه ره (= نه بوخه زنه سر = بوخت نه سر) کوپئ نه بونائیتا (= نه بوئید) یه. پشتی هنگی هه می خه لک به ره ف ویشه چوون و ئه و دیته پادشاهی بابل" (شارپ، ١٣٨٨: D B، ١، بند ١٦ ؛ لوکوک، ١٣٨٩: ٩١ ؛ اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٦٩ ؛ Kent, 1953: 120). نه دویره براستی ئه و کوپئ نه بوئید بیت. چونکه ده می نیدیئین تو بهعل ل دژی داریوش راپه ری، وی ده می هه فده سال ژ لادانا نه بوئید ژ دهسه لاتاری دهر باز دبوون، و د نه خش و نیگارین نکراندی یئین بیستون دا ئه و ب کهسه کئ کونه و نافسال چووپی خویا دکهت. ههروه سا نه دویره ژ بهر فی چه ندئ کو ئه و کوپئ راسته قینه یئ نه بوئید بو، له ورا پشتی کو ژلایئ داریوش فه دئته دهسته سه ر کرن بی کو نیشان خه لکی بدهت وی دکوژیت. داریوش ئه ف کاره وه کو نه ریته ک ل هه مبه ر وان که سین کو ژ خانه دانه کا شاهانه بوون ئه نجام ددا (داندامایف، ١٣٨٩: ١٥٣ - ١٥٤). لئ جودا ژ تیکستا بیستون و نفیسینا داندامایف کو یه ک ژ وانا نیدیئین تو بهعل ب کوپئ ئای نایرا، و یئ دیتر وی ب کوپئ نه بوئید دده ته دیار کرن. ده فه کئ نوی یا بابلی ژ تیکستا بیستون، نیدیئین تو بهعل ب کوپئ کین زرا [...]] زازاکو (کاربدهسته کئ پایه بلندی حکومه تئ د کاروبارین مال و دارایی دا)، دده ته نیاسین. کارئ ئیدیتوری یئ به لگه نامه یا نافبری کو ژلایئ فوکتلاندر فه هاتیه ئه نجام دان، د فی بیافیدا دنفیسیت: په یفا هانارا (فارسیا که فن ئای نایرا) د زمانئ ئیلامی دا نه دویره ل جهئ په یفه کا دیتر بیته بکار ئینان (20 BID). ئه ف یه ک کا بوچی هه م د تیکستا ئیلامی دا و هه م ژی د تیکستا فارسیا که فندا هاتیه ته که ز کرن کو نیدیئین تو بهعل کوپئ ئای نایرا یه، مزاره کا روون و ئاشکه را نینه.

به لگه نامه یئین بابلی یئین سییار (تهل ئه بو حبه یا نها ل ٦٠ کیلومه تریا باکوورئ پاریزگه ها بابل)، و بوریسیا (ل باشوورئ رۆژئافا باژیرئ حله ل پاریزگه ها بابل)، ئاماژه ب نیدیئین تو بهعل دکهن: یه ک ژ وان به لگه نامه یئین باژیرئ سییار (NBK, 1) دیار دکهت کو نیدیئین تو بهعل ل ٣ چریا ئیکئ یا سالا ٥٢٢ ب.ز، لسه تهختی پادشاهی بابل روینشت. د هه مان ده مدا پرایا به لگه نامه یئین نافبری هه م

روییاری هاتنه پاشفه‌لیدان و د ئاقیدا نوقم بین" (شارپ، 1388: D B، 1، بند 19؛ لوكوك، 1389: 91 و 226). لئ دهقی بابلی (AA) ژ تیکستا بیستۆن به‌روفاژیا هەر دوو دهقی دیت ئانكو فارسیا كهفن (OP) و ئیلامی (AE)، ئاماژه ب قئ چهندی دكهت كو ئه‌و ل پروژا دوویئ ژ مه‌ها تبتو (= كانینا ئیکئ)، بشه‌ر چوون و لایه‌نگرین نیدین تو به‌عل هه‌می دئینه كوشتن و هیچ یه‌ك ژ وان ب ئخسیری نائینه گرتن (لوكوك، 1389: 226). ئەگەر قه‌رار ئەفه بیت رویدائین دهقی بابلی ژ تیکستا بیستۆن په‌سهند بکه‌ین. ئەف یه‌ك دیار دكهت كو شه‌ره‌کئ زۆر دژوار دناقه‌را سوپایئ داریوش و لایه‌نگرین نیدین تو به‌عل دا رویدایه، كو تیدا داریوش توند و تیژه‌کا زۆر د سه‌رکوت کرنا راپه‌رینا بابل دا بکار ئینایه و ل به‌رامبه‌ردا ژ لایه‌نگرین نیدین تو به‌عل ب سه‌ختی لبه‌ر خوه داينه، هه‌تا وی راده‌ی كو ئاماده نه‌بوون خوه راده‌ستی سوپایئ داریوش بکه‌ن.

نیدین تو به‌عل دگه‌ل هنده‌ك هه‌قالین خوه به‌ره‌ف بابل دپه‌فیت. لئ هه‌رزوو ژلایئ سوپایئ داریوش فه دئینه ده‌سته‌سه‌ر کرن. پشتی هنگی ئه‌و و هه‌قالین ئیژیکی وی كو هه‌ژمارا وان 49 كه‌س بوون ب فه‌رمانا داریوش ل 22 كانینا دوویئ یا سالا 521 ب.ز. ل بابل دئینه سی‌داده‌دان (شارپ، 1388: D B، 2، بند 1؛ لوكوك، 1389: 227؛ طه باقر، فوزی رشید و رضا جواد الهاشمی، 1979: 54؛ جورج رو، 1984: 56). ب قئ په‌نگی داریوش راپه‌رینا نیدین تو به‌عل سه‌رکوت کر و داوی ب راپه‌رینا نافه‌ری ئینا.

2 - راپه‌رینا ئەره‌خا

پشتی سه‌رکوت کرنا راپه‌رینا نیدین تو به‌عل داریوش باره‌گایئ فه‌رمانده‌ییا سه‌رکوت کرنا راپه‌رینان ژ بابل بۆ میدیا فه‌گوهاست و ژبۆ سه‌رکوت کرنا راپه‌رینا فه‌ره‌رتیش و راپه‌رینا نافچه‌یین دیت ل وئیری جیگی‌ر دبیت. ل ده‌مه‌کیدا كو داریوش مژوولی سه‌رکوت کرنا راپه‌رینا ئەرمینیا و راپه‌رینین ده‌قه‌رین دیت بوو، خه‌لکئ بابل جاره‌کا دیت ل دژی وی راپه‌رین. قئ جاری خه‌لکئ بابل ب سه‌رکردایه‌تیا كه‌سه‌کی بناقئ ئەره‌خا كورئ هالدیتا كو ئیدعا یا قئ چهندی دکر كو ئه‌و نه‌بوخه‌زنه‌سری چواری

كورئ نه‌بویند پادشاهئ بابلی یه ده‌ست ب راپه‌رینئ کر. د ده‌قی فارسیا كه‌فن و ئیلامی دا ژ تیکستا بیستۆن هوسا هاتیه كو ئەره‌خا كه‌سه‌کئ ئەرمه‌نی یه. لئ ده‌قی بابلی، وی ب كه‌سه‌کی ئۆرارتوویی ده‌ته ناساندن (شارپ، 1388: D B، 3، بند 14؛ لوكوك، 1389: 95 و 243). ده‌قی زمانئ فارسیا كه‌فن ژ تیکستا بیستۆن ئاماژه ب قئ چهندی دكهت: "وی (ئه‌ره‌خا) ل ده‌قه‌رکئ یا بناقئ دوبالا ژ دهره‌و گوته خه‌لکی كو ئه‌و نه‌بوخه‌زنه‌سر كورئ نه‌بویند پادشاهئ بابلی یه. پشتی هنگی بابلی یاخی بوون. خه‌لك به‌ره‌ف ئەره‌خا فه چوون. وی ده‌ستی خوه دانا سه‌ر بابل. ئه‌و ل وئیری (بابل) دبیته پادشاه" (شارپ، 1388: D B، 3، بند 14؛ لوكوك، 1389: 95). هندیكو ده‌قی ئیلامی یه ئاماژه ب قئ یه‌کئ ده‌ته كو دوبالا باژئیره‌کئ بابلی یه. هه‌که‌ر بشیئ دهرباره‌ی قئ مژاری ده‌قی ئیلامی فه‌بول بکه‌ین، دئ شیئ هوسا ده‌ینه دیار کرن كو ئەره‌خا ل بابل ل دژی داریوش یئ راپه‌ری (شارپ، 1388: D B، 3، بند 14؛ لوكوك، 1389: 243؛ AE). لئ ئەف یه‌ك د ده‌مه‌کیدایه كو ده‌قی بابلی بئ كو ئاماژه ب ناقئ باژئیری دوبالا بکه‌ت هوسا ده‌ته دیاکرن كو ئەره‌خا ل باژئیری ئور (ل ته‌ل ئەلمه‌قی‌ر ل پاریزگه‌ها زی قارا نه‌ال باشوورئ عیراقئ)، ل وه‌لاتئ بابل ل دژی داریوش راپه‌ری (لوكوك، 1389: 243؛ AA). هه‌لبه‌ت دهرباره‌ی ئەره‌خا و شوناسا وی زیده‌باری جیاوازی دناقه‌را ده‌قین تیکستا بیستۆن دا ژئیده‌رین دیرووکی یین هه‌فه‌رخ ژی د قئ بیافیدا هه‌قه‌دنگ نینن و بۆچوونین وان ژ سه‌باره‌تی قئ مژاری جیاوازن:

هنده‌ك ژئده‌ر ئاماژه ب قئ چهندی دکه‌ن كو نا قئ بابئ ئەره‌خا لایه‌نه‌کئ ئۆلی هه‌یه و ئەف نافه‌ گریدایی نا قئ هالیدی (= خالیدی)، خوداوه‌ندی ئۆرارتوویان. ئه‌و د وی باوه‌ریدانه كو ئەره‌خا هه‌م وه‌لاتیه‌کئ ئۆرارتوویی یه و نا قئ بابئ وی هالدیتا ژ هه‌ف رامانا نا قئ هالیدی خوداوه‌ندی مه‌زن یئ ئۆرارتوویان. لئ ژبه‌رکو ئه‌و ل ئەرمینیا دژیا له‌ورا تیکستا بیستۆن وی ب كه‌سه‌کئ ئەرمه‌نی ده‌ته ناساندن (Diakonoff, 1968: 235). د هه‌مان ده‌مدا رویمه‌ت و وئیه‌ی نکراندی یئ ئەره‌خا د نه‌خشئ به‌رجسته‌ی بیستۆن دا ژلایئ په‌یکه‌رناسی فه‌ نیشانده‌ت

بابل دا نافه کۆ ديار و بهر به لاف بوو (Eilers, 1955: 233).
 ئه فجا لدویف به لگه یێن بهردهست و نافۆ بهر به لاف یی
 ئه ره خا ل بابل ل وی سهردهمی دی شیین بیژین کو ئه ره خا
 نه دویره که سه کۆ بابل بیت. ژ بهر کو کاره کی بزه حمه ته
 که سه کۆ بیانی د مه و دایه کۆ هنده کورتدا بشییت فان
 هه می لایه نگران ل بابل خرڤه کهت و وان بوۆ راپه رینا ل
 دژی هه خامه نشییان هانده ده ت.

پشتی دان و ستانده نه کا زۆر لسه ر ئه ره خا و نه ژادی وی ژلای
 فه کۆ له ره ان فه، دبیت ئه ف پرسیاره ل لای قه کۆ له ری
 دیرووکی دروست بیت کو ده بیت راپه رینا ئه ره خا ژلای
 چ که سان فه هاتبیته پشته فانی کرن؟

د قی بیافیدا هنده ک ژیدر ئامازه ب قی چه ندی دکهن
 کو راپه رینا ئه ره خا زیده تر ژلای سو پای فه دهاته
 پشته فانی کرن و خه لکی سڤیل رۆله کۆ کیمتر د پشته فانی
 کرنا راپه رینا نافیری دا هه بوو (Galling, 1954: 21). ل
 ئه ف یه ک ژ بهر چه ند هۆکاره کان نه شییت بیته په ژراندن.
 چونکه پشتی داگیر کرنا بابل ژلای کوروش، ئیدی
 سو پایه کۆ بابل ل وی وه لاتی نه بوو کو بشییت پشته فانی
 راپه رینا ئه ره خا بکه ت. د هه مان ده مدا ئه سه تمه به شیین
 قه بول بکه ین کو به شه ک ژ سو پای پارسی ل بابل چووبنه
 پال راپه رینا ئه ره خا و ل دژی داریوش راپه ری بن، نه خامه
 کو دنافا خه لکه کۆ بیانی و ل وه لاته کۆ بیانیدا بوون.

د به لگه نامه یێن فه رمی یین بابل دا ديار دبیت کو
 ئه ره خا ل ٢٥ ته باخا سالا ٥٢١ ب.ز، بناقۆ نه بوخه زنه سرۆ
 چوارۆ لسه ر ته ختی پادشاهیا بابل روینشت. وی د ماوی
 ده سه لاتداریا خوه دا شییا بابل، سپیار و بورسپا ل باکوور
 تا باژیری ئورۆک ل باشووری وه لاتی دوو رویاران بیخه ته
 ژیر ده سه لاتداریا خوه (داندامایف، ١٣٨٩: ١٦٤؛ اوپنهایم،
 ١٣٩٠: ٦٧٠؛ فاضل کاظم حنون، محمد غانم حمود، ٢٠٢٢:
 Bohl, 1968: 151; Peobel, 1939: 129; YOS, Vol, XVII: ١١٩
 406; OECT 10, 301-302; Nbk). ل پشتی دهرباز بوونا
 سی مه هان ژ پادشاهیا ئه ره خا ل بابل، داریوش ژ بوۆ
 سه رکوت کرنا راپه رینا نافیری سو پایه ک ب فه رمانده ییا
 ویندافارنا (ئینتافرنس) به ره ف بابل په وانه دکه ت. ئه فجا
 ل ٢٧ چریا دووی ییا سالا ٥٢١ ب.ز، شه ر دناقه را

کو سیمای وی سیمایه کۆ ئه رمه نی یه (داندامایف، ١٣٨٩:
 ١٦٤).

هنده ک فه کۆ له ر د وی باوه ریدانه کو ئه ره خا پشکداری
 د وی راپه رینا ئه رمینیا دا کر بوو یا کو ل دژی داریوش
 هاتیه ئه نجامدان (Kapantsjan, 1947: 211; Wessbach, 1908: 638).
 ل ب جوداهیا قی خالی کو کاپانتسجان
 ئامازه ب قی یه کۆ دکه ت کو ئه ره خا ساتراپی بابل بوو و
 پشتی رویدانا راپه رینا ئه رمینیا ل دژی داریوش دچیته پال
 وه لاتیین خوه ل ئه رمینیا (Kapantsjan, 1947: 211). ل
 به روفاژیا کاپانتسجان، فه کۆ له ر وایسباخ دنقیسیت: ئه ره خا
 پشتی شه کستنا راپه رینا ئه رمینیا به ره ف بابل دپه فیت
 و ل وی ری سه رکر دایه تیا راپه رینا خه لکۆ بابل دکه ت
 (Wessbach, 1908: 638). ل ئه فه د ده مه کیدایه کو هیچ
 یه ک ژ تیکستین میخی ئامازه ب قی یه کۆ ناده ن کو
 ئه ره خا ساتراپی بابل بوو. ئه فه ل لایه کی و ژلایه کۆ دیر
 زه حمه ته بشیین قه بول بکه ین کو که سه کۆ ئه رمه نی وه ک
 ساتراپی هه خامه نشی ژ بو ویلایه ته کا گرنگ، وه کو بابل
 هاتبیته دانان.

هه ر د قی بیافیدا و سه به ره تی مژارا شوناسا ئه ره خا،
 یه ک ژ فه کۆ له ری دیرووکی پشته ستنی لسه ر ژیده ری
 یه هوودی دکه ت: ئه و د وی باوه ریدانه کو ئه ره خا هه مان
 نه بوخه زنه سره یی کو د په رتووکا یه هو دا (= جودیت) دا
 ئامازه ب نافۆ وی هاتیه کرن (Schedl, 1965: 245). ل گووری
 گوتنا شدل، ئه ره خا کورۆ نه بوید بوو، ئه و به ره ف بابل
 فه دچیت دا کو تانج و ته ختی پادشاهیا بابل بده ست
 بینیت (Schedl, 1965: 245). ل پینشیا راپه رینا نافیری
 دهرباره ی ئه ره خا و گریدانا وی ب نه بوخه زنه سرۆ کورۆ
 نه بوید، ژلای پرا نیا دیرووک نفیسان فه دئیته په تکر.
 چونکه په رتووکا جودیت نه بوخه زنه سر ب پادشاهی
 ئاشوور دده ته ديار کرن. ل به روفاژیا قی یه کۆ ئه و
 د به لگه نامه یێن دیرووکی دا ب پادشاهی بابل و یه ک ژ
 نه یاریین سه رسه خت یین ئاشووریان دئیته هه ژمار کرن
 (جعفری دهقی، ١٣٩١: ١١٩).

لدویف ئامازه یین هنده ک ژیده ران نافۆ ئه ره خا
 لسه رده می هه خامه نشییان د به لگه نامه یین بازرگانی یین

ههردوو لایه نانداندا رویدا کو د ئهجامدا راپه پینا بابل هاته تیکشکاندن (شارپ، ١٣٨٨: D B، ٣، بند ١٥؛ لوکوک، ١٣٨٩: ٩٥). ل گۆری ده قی بابلی (AA) ژ تیکستا بیستۆن هه ژمارا که سی ل دژی داریوش راپه پین ٢٤٩٧ که س بوون کو هه می هاته کوشتن. پشتی هنگی ئه ره خا و هه فالین وی ژی دئینه دهسته سه ر کرن و ب فه رمانا داریوش ل بابل دئینه سیداره دان (لوکوک، ١٣٨٩: ٢٤٤؛ ایمان پور، ١٣٩٣: ٦٠١).

هه ژی ئاماژیه کو هیرۆدوت ژی د نفیسینین خوه دا ئاماژه ب راپه پینا خه لکی بابل و سه رکوت کرنا راپه پینا نافبری دکه ت (هیرۆدوت، کتاب سوم، بند ١٥٠ - ١٦٠). لئ قه گپرانای وی ژ رویدانان یا روون نینه. ژ بهر کو یا دیار نینه مه به ستا هیرۆدوت ژ سه رکوت کرنا کیژان راپه پینا خه لکی بابلی یه. هنده ک دیرووک نفیس د وی باوه ریدانه کو مه ره ما هیرۆدوت راپه پینا نیدین تو به عل ئانکو نه بوخه زنه سرتی سییی یه (Wells, 1907: 45). لئ وه کو یا خویا بی ئاگه هیا هیرۆدوت ژ رویدانین دروست یا راپه پینین بابل، یین بوویه ئه گهری قی چه ندی کو ئه و بۆیه رین هه ردوو راپه پینان ته فلی هه ف دکه ت و ب شاشیفه ژ بۆ هه ردوو راپه پینان ته نها ئاماژه ب سه رکوت کرنا یه ک ژ راپه پینین بابلیان دکه ت.

ته وه ری دووی: راپه پینین بابلیان ل دژی خه شایارشا

١ - راپه پینا به عل شیمانی

خه شایارشا به روقاژیا داریوش د تیکستین خوه دا کیمتر ئاماژه ب بۆیه ر و رویدانین سیاسی و سه ربازین سه رده می خوه ئانکو له شکه رکیشی و سه رکوت کرنا راپه پینان دکه ت. به لکو داتا و زانیاریین به رده ست ژ پیشه ات و رویدانین سه رده می وی یان د به لگه نامه یین وه لاتسی دوو روویاران دا بتاییه تی به لگه نامه یین فه رمی یین بابلیان یان ژی د نفیسینین ژیده رین کلاسیک یین یونانی و رومانی دا هاتینه تۆمار کرن. هه له به ت د ژیده رین کلاسیک دا ل چاف بۆیه ر و رویدانین رۆژئا فایا ئیمپراتۆریه تی کیمتر به حسی رویدانین رۆژه لاتسی هاتینه کرن. ئه فجا رویدانین بابل یین سه رده می خه شایارشا ژی ژ وان رویدانایه یین کو د

ژیده رین نافبری دا کیمتر ئاماژه پی هاتیه کرن. رویدانین سه رده می خه شایارشا هه فده م دگه ل مرنا داریوش سه ره له دان. ل ده می مرنا داریوش ده وه لاتا هه خامه نشییان د بارودۆخه کئ زۆر په ریشاندا ده رباز دکر. چونکه خه شایارشا هه م دگه ل کیشه یین نافخوویی و هه م ژی دگه ل کۆمه کا کیشه یین ده ره کی یی روپیروی بوو. ژلای نافخوویی خه شایارشا د بده ست ئینانا تانج و ته ختی پادشاهیا هه خامه نشییان دگه ل براین خوه د هه فپکیاندا بوو. ژلای ده ره کی فه ژی هه خامه نشی د یه که مین له شکه رکیشیا خوه دا بو سه ر یونان تووشی شکه ستین بیوون. هه روه سا ل میسرتی ژی خه لک ل دژی ده سه لاتداریا هه خامه نشییان ده ست ب راپه پینان کر بوو. هه ما بیژه ژ هه ر لایه کی فه زه مینه یه کا گونجایی ژبو دووباره سه ره له دان راپه پینان هه بوو. لئ رویدانین پشتی هنگی، ئانکو له شکه رکیشیا هه خامه نشییان ل سالا ٤٨٤ ب.ز، بو سه ر وه لاتسی میسرتی و سه رکوت کرنا راپه پینا ویی قی یه کئ نیشاندده ت کو پادشاه یی نوی (خه شایارشا)، شییا یه د مه ودا یه کئ کورتدا سه ر ته مامی کیشه یین نافخووییدا زال بیت (بریان، ١٣٩١: ١٠ / ١ / ٨٧٤ - ٨٧٥؛ داندامایف، ١٣٨٩: ٢٣٨؛ پیرنیا، ١٣٩٠: ١ / ٦٤٨).

لئ پشتی ده رباز بوونا ماوه یه کئ کورت ژفان رویدانان و ل ده می به ره ه فکار یین له شکه رکیشیا خه شایارشا ل دژی یونانیان قی جاری خه لکی بابل ب سه رکردایه تیا به عل شیمانی ل تیرمه ها سالا ٤٨٤ ب.ز، ئانکو ل دووه مین سال ژ ده سه لاتداریا خه شایارشا ل دژی وی راپه پین (اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٧٠ و ٦٧٤؛ Cameron, 1941: 110-112; Bohl, 1962a: 314). لدویف نفیسینا ژیده رین نافبری به عل شیمانی شییا ده ستی خوه دانیه سه ر باژیری بابل. د هه مان ده مدا هه ر دوو باژیری بۆرسیا و دیلبات ژی دئخیته ژیر ده ستی خوه دا.

ل گۆری ئاماژه یین هنده ک ژیده ران به عل شیمانی بو ماوی دوو مه هان ده سه لاتداری ل هنده ک به شین بابل کر (ایمان پور، ١٣٩٣: ٦٥٢: Yamauchi, 1990: 197). هنده ک ژی د وی باوه ریدانه کو راپه پینا نافبری تی بو ماوی ١٥ رۆژان فه کیشا (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٠؛ فرای، ١٣٨٨: ٢٠٦). وه کو

سه رکردابه تیا شاماش ئیریا (شهمه ش ئیریا)، دروست پشتی سه رکوت کرنا راپه رینا به عمل شیمانی پرویدا (San Nicolò, 1934: 335). لئ پرائیا فه کۆله رین دیتر ژبه ر گوهورینا ناسناقی خه شایارشا و لادانا ناسناقی پادشاهی بابل ل ریزا ناسناقی خوه پشتی ده رباز بوونا چوار سالان ژ ده سه لاتداری هوسا دهنه دیار کرن کو راپه رینین بابل دناقبه را سالا دووی و سالا پینجی ژ پادشاهی خه شایارشا ئانکو دناقبه را سالی ٤٨٤ و ٤٨١ ب.ز، دا رویداینه (اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٧٠؛ Cameron, 1936: 314-٦١9). هنده ک ژنده ر هافینا سالا ٤٨٢ ب.ز، ژبو رویدانا راپه رینا شاماش ئیریا پینشینار دکن (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٠). د قی ناقبه ریډا بوچوونا سان نیکولۆ جهی دان و ستاندنی یه چونکه پشتی سه رکوت کرنا راپه رینا به عمل شیمانی ل سالا ٤٨٤ ب.ز، وه کو ژیده رین دیرووکی ئاماژه پیدکن بهیترین فرماندهی له شکه ری ی خه شایارشا ئانکو مگابیزوس دگه ل سوپابه کئ زور ل بابل بوون. ئه فجا ب قی رهنگی راپه رینا شاماش ئیریا نه شیت د وی ده میدا رویدا بیت. لئ سه باره تی بوچوونا هه ردوو دیرووکناسین دیتر، ئانکو کامیرون و داندامایف و ده ستنیشان کرنا سالی راپه رینا شاماش ئیریا ژلای وان فه گونجایی تر خویا دکه ت. ژبه رکو ل وی ده می به شه کئ زور ی له شکه ری هه خامه نشی ژ بابل بو به روکین رۆژئافا ئانکو ل ئاسیا بچووک ژبو له شکه رکیشیا سه ر یونانی هاتبوونه فه گوهاستن. ئه فجا نه دویره راپه رینا نافبری ل سالا ٤٨٢ ب.ز، رویدا بیت و ل سالا ٤٨١ ب.ز، هاتبته سه رکوت کرن (اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٧٠).

ل ده ستپیک، شاماش ئیریا شیا هنده ک سه رکه فتنان بده ست بینت. سه ره له دیران شیا ده ستی خوه داننه سه ر باژیرین بابل، بوریسیا و دیلبات. پشتی هنگی هه ژماره کا دیتر یا باژیرین نافچه یی دکه فنه ژیر ده ستی واندا (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٠). نه دویره سه رکه فتنان بله ز یا شاماش ئیریا و ده ست دانینا سه ر باژیرین بابل ژ نه گه ری وی فالهیا له شکه ری و پشته فانیاب هیز یا خه لکی بابل ژبو راپه رینا نافبری بیت.

راپه رینا شاماش ئیریا به راورد دگه ل راپه رینا به عمل

یا خویا قی جاری راپه رینا خه لکی بابل ب سه رکیشیا به عمل شیمانی راپه رینه کا گشتگیر و سه رانسه ری نه بوو له ورا د ماوه یه کئ کیم دا و ب سانه می دیتته سه رکوت کرن. سه رکودی راپه رینی و لایه نگرین وی هاتنه سزادان. وه کو هنده ک ژنده ر ئاماژه پیدکن خه شایارشا ل هه مبه ر سه ره له دیران جو ره نه رمیه ک نغاند و ده ست ژ تۆلفه کرین دژوار کیشا ژبه رکو نه خواست باژیری بابل بیتته ویران کرن (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٠). نه دویره ژی راپه رینا نافبری د ئاسته کیدا نه بوو کو بیتته جهی مه ترسی لسه ر پینگه ه و ده سه لاتداریا هه خامه نشییان ل بابل، له ورا خه شایارشا دژواریه کا هند د سه رکوت کرنا راپه رینا نافبری دا بکار نه ئینایه.

د به لگه نامه یین بابل دا هوسا دیار دیت کو ژبلی راپه رینا به عمل شیمانی، ل به شین دیتر یین بابل ژی چهند راپه رینه ک ل دژی ده سه لاتداریا هه خامه نشییان ل وی وه لاتی رویداینه (اولمستد، ١٣٨٣: ٣٢٠؛ زرین کوب، ١٣٩٠: ١٦٢). چونکه نافی دوو که سین دیتر ژی د لیستا پادشاهی بابل یین وی سه رده می دیتته به رچاف کرن. د قی ناقبه ریډا هندیکو به عمل شیمانی و شی کوشتی بوون د به لگه نامه یین دیلبات و بوریسیا دا پادشاهی بابل هاتینه نیاسین. لئ که سی سیی ئانکو ئاکشی ماسو ب پادشاهی بابل و وه لاتان هاتیه بناف کرن (پیریا، ١٣٩٠: ١/٦٤٨ - ٦٤٩). د قی ناقبه ریډا د لیستا ساتراپین بابل یین وی سه رده می نافی زوییر (زویروس)، ژی دیتته دیتن. هنده ک دیرووکناس د وی باوه ریډانه کو ئه رکئ سه رکوت کرنا راپه رینین بابل ب زوییر هاتبوونه پاسپاردن. لئ د ئه نجامدا لسه ر ده ستی خه لکی بابل دیتته کوشتن (اولمستد، ١٣٨٣: ٣٢٠؛ اوپنهایم، ١٣٩٠: ٤٧٦؛ پیریا، ١٣٩٠، ١/٦٤٩؛ ایمان پور، ١٣٩٣: ٦٥٢). پشتی هنگی مگابیز (= مگاباتس = باگوبوخش)، ژلای خه شایارشا فه وه ک ساتراپین بابل دیتته دانان (اوپنهایم، ١٣٩٠: ٤٧٦؛ پیریا، ١٣٩٠: ١/٦٤٩).

٢ - راپه رینا شاماش ئیریا

پشتی سه رکوت کرنا راپه رینا به عمل شیمانی جاره کا دیتر خه لکی بابل ل دژی خه شایارشا راپه رین. هنده ک فه کۆله ر ئاماژه ب قی چهندی دکن کو راپه رینا خه لکی بابل ب

سهرکوت کرن؟ ڤهدهر ژ جهی جوگرافی یی بابل کو باژیری وی ل دهشتایی هاتبوو ئافا کرن و تهها بریکا چهند دیوار و شورهین ئاخیی دهاته پاراستن، نه دویره چهند فاکته رین دیتر یین وه کو: یه کهم: لاوازا سهرکردین راپه رینان کو ژلاییی ته مامی ته خ و چینین خه لکئی بابل ڤه نه دهاته پشته فانی کرن. دووهم، پرسا پیکهاتا خه لکئی بابل کو ل هه ژماره کا مللهت و ئەتیکین جودا پیک هاتبوو ب تایه تی دیلین یه هوودی ل بابل کو ل ده می رویدانا راپه رینین بابلیان نه که تهها پشته فانی سهرکردین راپه رینین بابلیان نه دکر به لکو دچوونه پال دوژمین بابلیان و وه کو ژیدهر ئامازه پیدکه نه دهسته کئی ب هیژ د سهرکوت کرنا راپه رینین بابل دا هه بوون. ئەف هۆکاره و چهندین هۆکارین دیتر ل پشت کهفتنا راپه رینین بابل بوون (صوری فر، ١٣٨٥: ١٠٢).

تهوهری سینی: هۆکارین راپه رینین بابلیان ل دژی هه خامه نشیان

ژیدهرین دیرووکی ئامازه ب فی چندی دکه کو پیشتر خه لکئی بابل خوه ژبو راپه رینا ل دژی دهسه لاتداریا هه خامه نشیان ئاماده کر بوون. بابلیان ئالوزین سهرده می دهسه لاتداریا گوماتا و رویدانین پشتی هنگی، ئانکو پیلانگیریا داریوش و هه فالین وی ل دژی گوماتا ب دهرفهت زانی و ب نه پهنی و دویر ژ چاقین هه خامه نشیان سهرقالی خرڤه کرنا ئهین خوارنی و چه که ئالاقین سهر بازی بوون. نه دویره وی ده می بو بهرسینگ گرتنا هه خامه نشیان و پرگار بوونا ملله تین ژیدهدستی وان باشترین دهرفهت بیت ب تایه تی ژبو بابلیان کو هیشتا گریدایی سه نته نهت و شارستانیه تا خوه یا پیشین بوون. ده باره ی هۆکارین راپه رینین بابل لسه رده می داریوشی ئیکئی، زیده باری هه ڤرکیین نافخوویی و کو ده تاینین ده رباری یین هه خامه نشیان، دوو هۆکارین سهره کی ئانکو هۆکاری سیاسی و هۆکاری ئابووری ل پشت بویره و رویدانین راپه رینا خه لکئی بابل بوون.

هه کهر پیدچوونه کا ساده ژی د تیکستا بیستون دا بکه یین ئەف یه که دی بوومه دیار بیت کو پرانی سهرکردین

شیمانی مه ترسیدارتر بوو. هه ژی ئاماژییه کو مه ترسیا راپه رینا نافبری بو دوو نه گهرین سهره کی زفریته ڤه: یه کهم: راپه رینا شاماش ئیرییا ژلاییی هه ژماره کا زور یا خه لکئی بابل ڤه دهاته پشته فانی کرن و هه تا راده یه کی دی شین بیژین کو راپه رینه کا گشتگیر و سهرانسه ری بوو. دووهم: راپه رینا نافبری ل ده می ئاماده کاریین له شکه رکیشیا خه شایارشا بو سهر یونان و دروست ل پشت چه په رین له شکه ری هه خامه نشیان سهره له دا کو ئەف یه که ژبو جیه جی کرن و جیگرتنا پلانا خه شایارشا کاره کئی زور مه ترسیدار بوو.

وه کو ژیدهر ئامازه پیدکه نه، فه رمانده ییا سهرکوت کرنا راپه رینا شاماش ئیرییا ب مگابیزوس یی زاقایی خه شایارشا هاته سپاردن (اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٧٦؛ داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٠). مگابیزوس ژی ژلاییی خوه ڤه له شکه رکیشیه کا به رفراوان بو سهر بابل پیکینا. وه کو یاخویا خه لکئی بابل زور ب دژواری به رگری ل باژیری خوه کرینه. چونکه مگابیزوس نه چار دبیت بو ماوی چهند مه هان بابل دۆرپیچ بکهت و پشتی تیپه ر بوونا چهند مه هان ژ دۆرپیچا بابل شییا ل ئادارا سالا ٤٨١ ب.ز، باژیری بابل داگیر بکهت. لی قی جاری راپه رینا شاماش ئیرییا به روقاژیا راپه رینا به عمل شیمانی، زور ب دژواری ژلاییی مگابیزوس ڤه هاته سهرکوت کرن، و ژبلی زهره رین جانی، زهره ر و زیانه کا مه زن گه هشته باژیران (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٠ - ٢٤١؛ زرین کوب، ١٣٩٠: ١٦٣ - ١٦٢ Bohl, 1962b: 110 - 112; Baumgartener, 1950: (p 71, Number 18, p 100, number 152, ArOr XVIII

دی شین هوسا دهینه دیار کرن کو دوو هۆکارین سهره کی ل پشت دژواریا سهرکوت کرنین بابل ب تایه تی سهرکوت کرنا راپه رینا شاماش ئیرییا بوون: یه کهم: خوه دیار کرنا خه شایارشا وه ک پادشاهه کئی ب هیژ ل هه مبه ر بویره و رویدانان پیش له شکه رکیشیا وی بو سهر یونانی.

دووهم: نه بوونا ره واداریا ئولی لده ف خه شایارشا ل هه مبه ر ئول و مه زهه بین دیتر.

لی دڤیره دا مژارا جهی پرساری ئەڤه یه بوچی راپه رینین بابل زور ب ئاسانی ژلاییی هه خامه نشیان ڤه دهاته

كو راپه‌پینین نافی ساخله‌تین مللی گه‌رایسی هه‌بوون. ته‌نانه‌ت دیرووک نفیسی هالیکارناسوسی ژى د نفیسیین خوه‌دا ئامازه ب قى چه‌ندی دکه‌ت، پشتی کو بابل ژلایى داریوش فه دئیته داگیر کرن، وی فه‌رمانا کوشتنا سى هزار ژ ماقویلین بابل ده‌رکر (ه‌رودوت، کتاب سوم، بند ١٥٩). نه‌دویره زیده‌ره‌وی د هه‌ژمارا کوشتنا ماقویلان دا هاتبیته کرن. لى دیسان بریکا پشت به‌ستنا ده‌قى نفیسینا هیرودوت دى شین هوسا دیار که‌بن کو راپه‌پینا بابل ب پرژدی ژلایى ماقویلان فه ده‌اته پشته‌فانی کرن. ئه‌فجا دبیت پشته‌فانیا به‌رفراوان یا ماقویلان ژ راپه‌پینین بابل، ژ نه‌گه‌رى ژده‌ستدانا سه‌رپشکیین سه‌رده‌مى ده‌سه‌لاتداریا هه‌خامه‌نشییان بوو. به‌لکو ژى دخواست بریکا زندی کرنا پادشاهیا پیشین یا بابل جاره‌کا دیت سه‌رپشکی، پیگه‌ه و ده‌سه‌لاتداریا خوه یا جارن بده‌ست بینن.

زیده‌باری قى یه‌کى نه‌دویره یه‌ک ژ هوکارین سه‌ره‌کی یین دیت یین راپه‌پینا خه‌لکى بابل، هوکارى سیاسى - شارستانی بیت. چونکه ئه‌ف وه‌لاته خودان پیشینه‌یه‌کا دیرودریژ یا دیرووکی و شارستانی بوو کو خه‌لکى وی خوه لسه‌ر ملله‌تین دیت را دبیت ئه‌فه د ده‌مه‌کیدایه کو ل وی ده‌مى لژیر ده‌ستت هه‌خامه‌نشییان بوون و سه‌ره‌خوییا خوه یا سیاسى ژده‌ست دابوون و هه‌زو ئاره‌زوویا وان زفرین بو سته‌نه‌تا جارن بوو. له‌ورا هه‌ر جار ده‌رفه‌ته‌کا گونجایی هاتبییه پیش ژبو بده‌ست ئینانا سه‌ره‌خوییا خوه و قورتال بوون لژیر ده‌سه‌لاتداریا هه‌خامه‌نشییان ده‌ست ب راپه‌پینان دکر.

د قى ناقه‌به‌ریدا فاکته‌رى ئابووری ژى دى شیت وه‌کو یه‌ک ژ هوکارین سه‌ره‌کی یین رویدانا راپه‌پینین بابل ئانکو راپه‌پینا نیدین تو به‌عل و ئه‌ره‌خا بیته هه‌ژمار کرن. د چارچوو قى هوکارى ئابووری دا نه‌دویره ئه‌گه‌رى سه‌ره‌کی یى رویدانا راپه‌پینین نافی ل دژى داریوش، سه‌پاندنا دووباره یا وان باج و خه‌راجان بیت یین کو پیشتر ژلایى گئوماتا فه بو ماوی سى سالان لسه‌ر ملله‌تین ژیر ده‌سه‌لاتداریا هه‌خامه‌نشییان هاتبوونه لادن.

بابل کو د وی سه‌رده‌میدا سه‌ر ب ساتراپ نشینا نه‌هئى ژ پیکه‌ستتین مال و دارایی یا هه‌خامه‌نشییان بوو، یه‌ک

راپه‌پینین ل دژى داریوش نه‌ژادى خوه ب یه‌ک ژ خانه‌دانین پادشاهیین پیشین فه گریده‌دن و ده‌مان ده‌مدال گوری ئیدعا یا داریوش د بیستون دا هه‌مى سه‌رکردین راپه‌پینان ب پادشاهیین ده‌وین دئینه هه‌ژمار کرن. نه‌دویره داریوش دقیره‌دا دخوازیت قى باوه‌ری ل لایى خه‌لکى دروست بکه‌ت کو هیچ یه‌ک ژ سه‌رکردین راپه‌پینان گریده‌نه‌ک ب خانه‌دانین پادشاهیین پیشین فه نینه و هه‌روه‌سا دخوازیت قى یه‌کى بده‌ته دیار کرن کو راپه‌پینین نافی گریدایى راپه‌پینین مللی نینن به‌لکو کومه‌کا سه‌رکردین سه‌رکیش بوون کو ته‌نها ئارمانجا وان خاپاندنا خه‌لکى و تیکدانا یه‌ک ریزیا ئیمپراتوریا هه‌خامه‌نشییان بوو.

ئه‌ف یه‌ک نه‌دویره سه‌باره‌تى راپه‌پینا فه‌هیه‌زداتال پارس تشته‌کى دروست بیت کو ب هه‌لدانا نافی به‌ردیا دخواست باندوره‌کا زیده‌تر لسه‌ر هه‌ست و سوزین خه‌لکى بکه‌ت و وانا بو نافی ریزین راپه‌پینى راکیشیت. لى جودا ژ قى یه‌کى، مژارا راپه‌پینا نیدین تو به‌عل و ئه‌ره‌خا ل بابل ب هه‌لدانا نافی خانه‌دانا پادشاهیا پیشین ئانکو نه‌بویند زیده‌بارى راکیشانا خه‌لکى به‌لکو ئارمانجا سه‌ره‌کی دووباره ساخکرنا پادشاهیا پیشین یا بابل و پرگار بوون ژ بنده‌ستیا هه‌خامه‌نشییان بوو.

هه‌رچه‌نده زانیاریین تمام لسه‌ر به‌رفره‌هیا راپه‌پینین نافی نینه. لى داریوش د تیکستا بیستون دا ئامازه ب قى چه‌ندی دکه‌ت، پشتی کو نیدین تو به‌عل و ئه‌ره‌خا لپه‌ی ئیک و دوو دیار دکه‌ن کو یه‌ک ژ وان نه‌بوخه‌زنه‌سرى سیین یه‌ و یى دى ژى نه‌بوخه‌زنه‌سرى چوارى کورین نه‌بویند پادشاهى بابل نه، هه‌مى خه‌لکى بابل به‌ره‌ف وانقه‌ه دچن (شارپ، ١٣٨٨: D B، ١، بند ١٨؛ ستون ٣، بند ١٤). د قیره‌دا ئه‌ف یه‌ک ب روونی دیار دبیت کو پراپیا خه‌لکى بابل ل پشت راپه‌پینا نیدین تو به‌عل و راپه‌پینا ئه‌ره‌خا بوون (داندامایف، ١٣٨٦: ٢٩٦). ئه‌فجا دى شین هوسا ده‌ینه دیار کرن کو هه‌ردوو راپه‌پینین نافی راپه‌پینین مللی بوون. ده‌مان ده‌مدال ئارمانجا وان سه‌ره‌خووی بوو. ئه‌فه ل لایه‌کی و ژلایه‌کى دیت پشت به‌ستنا هنده‌ک دیرووکناسان لسه‌ر هه‌ژمارا کوشتیان و ئیخسیران ل بابل د ئه‌نجامى راپه‌پینین نافی دا هوسا دده‌نه دیار کرن

وان د کارین ئاڤا کرنا کوشک و تهلارین تهختی جهمشید و باژیری شوش دا و ههروهسا فشارین ههخامهنشیان ژبو هنارتنا هیزین زیدهتر ژ خه لکی بابل بو بهرۆکین شه ری ل دژی یونان ددهنه دیار کرن (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٠؛ ایمان پور، ١٣٩٣: ٦٥٢). د قی بیافی دا ههتا رادهیهکی دئ شیین دگه ل بۆچوونا فه کۆله ران هه فدهنگ بین. چونکه راپه رینین خه لکی بابل دروست پشتی شکه ستنا ههخامه نشیان ل شه ری ماراتون و راپه رینا خه لکی میسرئ ل سالا ٤٨٤ ب.ز، و د هه مان ده مدا ره وانه کرنا خه لکه کی زور ژ بابلیان بو شوش و بو بهرۆکین یونانی و قالا بوونا بابل ژ سوپای فارسان ده ستیپکر. نه فجا فان رویدانا چ ب رهنگه کی راسته وخو یان ژی نه راسته وخو باندورا خوه لسهر راپه رینین خه لکی بابل ب سه رکرده تیا به عمل شیمانی و شاماش ئیریبا هه بوو. بتابیه تی شاندا له شکه ری ههخامه نشی بو ئاسیا بچووک و بهرۆکین شه ری یونانی، کو ب رهنگه کی بهرچاڤ بابل ژ هیزین له شکه ری هاتبوو قالا کرن. نه فجا نه دویره کیم بوونا فشارین له شکه ری و ههتا رادهیه کی قالا بوونا بابل ژ له شکه ری فارسان خه لک ژبو نه نجام دانا راپه رینان هاندا بیت، و خه لکی بابل نه ف چه نده ژبو خوه ب ده رفه ت زانیبیت کو بشیین قی جاری خوه ژ بنده ستیا ههخامه نشیان پرگار بکه ن. لی جهی جوگرافی یی وه لاتی بابل و نیزیکیا وی بو سه تته ری دهوله تا ههخامه نشی نه ف هیقی یه ل ناڤر.

ههر چه نده باجین گران و فشارین ئابووری لسهر ملین خه لکی ساتراپ نشیین سهر ب ههخامه نشیان ره له کی زور گرنگ د گوهورینین سیاسی و سه ره له دانا راپه رینان دا هه بوو. نه ف یه ک سه باره تی ساتراپ نشینا بابل ژی راسته. لی هنده ک فه کۆله ره ته دکهن کو راپه رینین قی داویئ (به عمل شیمانی و شاماش ئیریبا) یین خه لکی بابل راپه رینین ملی گه راییی و ژبو سه ره به خوین هاتبنه نه نجامدان. فه کۆله ره و دیرووک نفیس ئۆنهایم د قی بیاقیدا دنقیسیت: به لکو بشیین هه رده و راپه رینین نیدین تو به عمل و نه رخوا، ره نگفه دانه کا سیاسی یان ژی هه تا یا ملی ل هه مبه ر ده سه لاتداریا ههخامه نشیان به ینه دیار کرن؛ لی هه رده و راپه رینین دیتر ئانکو راپه رینا به عمل

ژ گرنگترین و دهوله مه نترین ساتراپان دهاته هه ژمارکرن (هروودوت، کتاب سوم، بند ٩٢). نه ف چه نده ب روونی د تیکستین میخی یین ههخامه نشیان دا ژی دئته بهرچاڤ کرن. چونکه د تیکستا بیستون دا ناڤی بابل پشتی ناڤی پارس و ئیلام هاتیه (شارپ، ١٣٨٨: D B، ١، بند ٦)، و د یه ک ژ تیکستین دیتر یین داریوش دا ل تهختی جهمشید (D Pe، 2)، ناڤی بابل پشتی ناڤی ئیلام و ماد هاتیه تۆمار کرن. نه فجا ل گۆری دهوله مه ندیا بابل نه ف ویلایه ته نه چار بوو سالانه ١٠٠٠ تالنتین^٥ زیفی وه کو خه راج و ٥٠٠ گه نجین خه ساندی وه کو دیاری به ته پادشاهین ههخامه نشیان (هروودوت، کتاب سوم، بند ٩٢؛ بریان، ١٣٩١: ١٠ / ١ / ٦٦٧؛ داندامایف، ١٣٩٩: ٢٣). زیده باری قی چه ندی خه لک نه چار بوون باجه کا جودا ژبو ساتراپ و کاربه ده ستین بلند یین حکومه تا خوڤهی ژی دابین بکه ن. نه فجا خه راجی کو بابل ددا ههخامه نشیان ریژا وی ل چاڤ خه راجی ساتراپین دیتر زورتر بوو. نه ف قی چه ندی فشاره کا زور لسهر خه لکی بابل دروست کر بوو کو د نه نجامدا نه رازی بوونا خه لکی لیکه فته فه. د هه مان ده مدا نه ندامین خانه دانا پادشاهی و ماقولین پرسی ده ستی خوه دانا بوو سه ر ملکه کی به رفراوان یی بابلیان و ملکین بچووکتر ژلابی پادشاهی فه ژبو وان فیودالین بابلی هاتبوو راسپاردن یین کو ئاماده بوون ل به رامبه ردا خزمه تین سه ربازی پیشکشی حکومه تا ههخامه نشیان بکه ن (کورت، ١٣٨٨: ٢٥٩). نه فه ل لایه کی و ژلایه کی دیتر، چینا ده سه لاتدارین خوڤهی یین بابلی کو پشتی داگیر کرنا بابل و ده ست دایننا ههخامه نشیان بو سه ر ملک و مالی وان، نه و نیگه رانی بهرژوه ندیین خوه بوون و ژبو راپه رینا ل دژی ههخامه نشیان و به ده ست ئینان پیگه هی خوه یی جارن هه رده م ل ده رفه ته کی دگه ران.

لی ده ربه ره ی هوکارین راپه رینین بابلیان ل دژی خه شایارشا دبیت هنده کی ژ راپه رینین پیشتر یین خه لکی بابل حیواواتر بن. زیده رین دیرووکی هوکار و پالده رین سه ره کی یین راپه رینا خه لکی بابل لسهرده می خه شایارشا، شکه ستنا ههخامه نشیان ل شه ری ماراتون ل سالا ٤٩٠ ب.ز، سه پاندنا باجین گران، ره وانه کرنا بابلیان بو ئیرانی و بکارئینانا

دیتر نینه. لئ یا خویایه کو د ئه نجامی دۆرپنچین بابل و شهپر و پیکدادانین دناڤهرا واندا هه ژماره کار زۆر یا خه لکی بابل د ڤان رویداناندا هاتینه کوشتن. دیرووک نفیسی هالیکارناسوسی د نفیسینین خوه دا ئاماژه ب کوشتین ڤان رویدانان دکهت و دبژیت: ژبو ڤی یه کئ سه ره لدرین بابل دگهل کیماسیا ئه پین خوارنی رویروی نه بن هه ژماره کار زۆر ژ خیزان و زاروویین خوه دکوژن (هرودوت، کتاب سوم، بند ١٥٠ - ١٦٠). دڤیره دا ده رباره ی هه ژمارا زۆر یا کوشتیان به لکو بشین هه تا راده یه کی دگهل نفیسینین هیرودوت هه ڤه ننگ بین. چونکه راپه رپین بابل بریکا له شکه رکیشیین ده ره کی یین هه خامه نشییان بو سه ر وی وه لاتی هاتنه سه رکوت کرن له ورا تشته کئ ئاسایی یه هه کهر هه ژماره کار زۆر ژ خه لکی د شه پر و په ڤچووناندا هاتینه کوشتن و زهره ر زیانه کار مه زن بهر باژیرین وی که فتیت. لئ ده رباره ی کوشتنا خیزان و زاروویان ئاخفتنا هیرودوت جهی گومانئ یه. چونکه کاره کئ سانه هی نینه مرۆڤ زاروویین خوه بکوژن. هه لبهت نه دویره ل ده می ته نگاسییان بشین وانا بفرۆشن و بدنه که سین ده وله مه ند داکو ژ برسان نه مرن.

پشتی داگیر کرنا بابل ژلایئ هه خامه نشییان، داریوش بریاردا کو شویره و دیوارین باژیران ب یه کجاری بینه ویران کرن (هرودوت، کتاب سوم، بند ١٥٩). ب ڤی ریکی داریوش دخواست ریگری ل راپه رپین خه لکی بابل بکهت. چونکه شویره و دیوارین بلند ل ده وروبه رین باژیران یه ک ژ هوکارین پشت گهرمی و پالدا نا خه لکی بابل ژبو ئه نجامدانا راپه رپینان بوو.

هنده ک ژیده رین دیرووکی ئاماژه ب ڤی یه کئ دده ن، ل ده می سه رکوت کرنا راپه رپینا ئه ره خا، ده سترژی لسه ر پیروزیین ئولی یین بابلیان ژ هاته کرن و د ئه نجامدا په رستگه ها ئینانا (= عشتار، خوداوه ندا سه ره کی یا باژیری ئوروک ل باشووری وه لاتی دوو رویاران)، ل باژیری ئوروک هاته ویران کرن (Woolley, 1962: 49). هه چه نده هنده ک ڤه کۆله ر ب گومانن کو کارئ ویران کرنا په رستگه ها ئینانا لسه ر ده می داریوشی یه کئ هاتیته ئه نجامدان (داندامایف، ١٣٨٩: ١٦٦ - ١٦٧). دیسان ده رباره ی ڤی مژاری

شیمانی و شاماش ئیربیا، راپه رپین ئولی بوون (اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٧١). بئ گومان دیرووک نفیسی کو د وی باوه ریدانه راپه رپین بابل ل دژی خه شایارشا راپه رپین ئولی بوون، ئه و زیده تر پشت به ستنی لسه ر تیکستا خه شایارشا ل ته ختی جه مشید (X Ph)، دکهن یا کو تیدا ئاماژه ب ڤی یه کئ دکهت کو: ل وی جهی په رستنا خوداوه ندین ده وین (دیوان) ده اته کرن، وی (خه شایارشا)، ل وی ری په رستنا ئه هو رامه زدا دکر (شارپ، ١٣٨٨: X Ph، بند ٥ ؛ لوکوک، ١٣٨٩: ٣١٠ ؛ Kent, 1953: 153). لئ د ڤیره دا و دناڤه را دیار کرنا هوکارین راپه رپینا خه لکی بابل ل دژی خه شایارشا، بتایه تی هوکارئ هنارتنا له شکه ری ژ بابل بو به روکین یونانی و ههروه سا فاکته رین ئابووری و سیاسی دزالن لسه ر فاکته ری ئولی دا. نه دویره فاکته ری ئولی تنی پروپاگنדה کار پادشاهئ هه خامه نشی بیت.

ته وهری چواری: ده رته نجامین راپه رپینان

د ئه نجامی راپه رپین بابل دا لسه رده می داریوش، دناڤه را سالتین ٥٢٢ - ٥٢١ ب.ز، دوو جارن ژلایئ دوو سه رکدین راپه رپینان ڤه ده سه لاتداریا هه خامه نشییان لسه ر بابل دئته قوت کرن، و هه رجار؛ بو جارا ئیکی بریکا له شکه رکیشیا داریوش و بو جارا دووی بریکا له شکه رکیشیا یه ک ژ فه رمانده یین وی یین له شکه ری بناڤی ویندافارنا ده سه لاتداریا هه خامه نشییان بو سه ر بابل دزڤرته ڤه. هوسا خویا دکهت کو راپه رپین بابل یین دژی داریوش راپه رپین به رفراوان بوون و کاربه ستین کارگری و سه ربازی یین هه خامه نشییان ل وی وه لاتی د شیاندان نه بوویه راپه رپینان سه رکوت بکه ن. له ورا ژبو سه رکوت کرنا هه ر دوو راپه رپینان له شکه رکیشیین ده ره کی بو سه ر بابل و دووباره زفراندنا وی وه لاتی بو ژیر ده سه لاتداریا هه خامه نشییان هاتینه ئه نجامدان.

ل گو ری نفیسینا هیرودوت، خه لکی بابل بو ماوی بیست مه هان هاتنه دۆرپیچ کرن (هرودوت، کتاب سوم، بند ١٥٠ - ١٦٠)، هه ر چه نده ڤه گیرانا هیرودوت ژ ڤان رویدانان و له شکه رکیشیا هه خامه نشییان بو سه ر بابل سازگاریه کار هند دگهل تیکستا بیستون و ئاماژه یین دیرووک نفیسی

هاتنه جودا کرن و د پشترا هه ژماره کا کاهنان هاتنه سیداره دان (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤١). نه دویره ئه ف کاره ئانکو سزادانا کاهنان ژ ئه گهری پشته فانیان وان یا بهیز بو راپه رینا شاماش ئیریبا، هاتیتنه ئه نجام دان.

هه ر د فی بیافیدا و د ئه نجامی راپه ریناندا باژیری بابل هاته تالان کرن و پرائیا کهل و په لاین گرانها و گه نجینه یین په رستگه هان ژ بو ته ختی جه مشید هاتنه فه گوهاستن (دیودوروس، کتاب دوم، ٩.٩؛ داندامایف، ١٣٨٩: 1/ 174, 179; 2/ 56, 64, Schmidt, 1953 - 1970: 67). هنده ک ژیده ریڼ دیرووکی ئامازه ب فی چه ندی دکهن کو په یکه ری زیریڼ یی مه ردوخ ژی دنافه ران وان کهل و په لاین گرانها دا بوو یین کو ژ بابل بو ته ختی جه مشید هاتینه فه گوهاستن (آملی کورت و سوزان شروین وایت، ١٣٨٨: ١١٠ / ٢؛ اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٧٤). وه کو یا خویا خه شایارشا ب فه گوهاستن په یکه ری مه ردوخ بو ته ختی جه مشید و تیکدانا وی مه زنتریڼ دربا کوشه نده ل باژیری بابل دا. چونکه ب ئه نجامدانا فی کاری ئیدی ل بابل هیچ که سه کی نه دشیی ئیدعا یا پادشاهی بکته (پیرنیا، ١٣٩٠: ٦٥٠/١؛ داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤١). ژبه رکو پیشتر وه ک نه رپته ک پادشاهیڼ بابل، ئاشووری و پارسی ژ وانا خه شایارشا بخوه ژی ژ ده ستی مه ردوخ تانجی پادشاهیڼ وه رگرتبوون. ئه فجا ب فه گوهاستن په یکه ری مه ردوخ بو ته ختی جه مشید و تیکدانا وی ئیدی که سه کی نه دشیی ژ ده ستی وی تانجی پادشاهیڼ بابل وه رگریت. د هه مان ده مدا جه ژنا سه ری سالا نوی ئانکو جه ژنا ئه کیتو ژی هاته لادان و ب فی شیوه ی خه شایارشا شوناسا قه له مره وی بابلیمان ژنافر (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤١ - ٢٤٢).

پادشاهیڼ بابل کو پیشتر تا راده یه کی وه که یه کا سیاسی و کارگیڼیا سه ربه خو دهاته هه ژمار کرن، سه ربه خو یا جارن ژده ستدا و ئیدی وه ک ساتراپ نشینه کا سه ر ب هه خامه نشییان فه دهاته بریقه برن (اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٧٧؛ داندامایف، ١٣٩٩: ١٦). بابل پیگه هی خوه یی جارن وه ک باژیره کی پیروژ بو ماوه یه کی ژده ستدا. هه م بابل و هه م ژی باژیری سپیار یه ک لدویف یه ک ژلای هه خامه نشییان فه هاتنه کافل کرن و وه ک نافه نده کا گرنگ یا سیاسی

به لگه یین روون و ئاشکه را لبه رده ستدا نینن. لی چونکه هه ردوو راپه رینین نیدین تو به عل و ئه ره خا زور ب دژواری ژلای داریوش فه هاتینه سه رکوت کرن، ئه فجا نه دویره ژ ئه گهری دژواریا سه رکوت کرنا راپه رینان خه لکی په ناها خوه بو شوینین پیروژ ئانکو په رستگه هان بر بیت و د ئه نجامی هیرشاندان زهره ر و زیان بهر په رستگه هان ژی که فتیت.

د فی نافه ریدا و د پیداجوون و شوپاندنا ژیده راندا ئه ف یه ک ب روونی دیار دبیت کو گه را دووی ی یا سه رکوت کرنا راپه رینین بابلیمان زور ب دژواری هاتینه ئه نجامدان. ژیده ریڼ دیرووکی ئامازه ب کومه کا رویدان و گوهورینین سیاسی، کارگیڼی و ئابووری یین دنافه ران سالیڼ ٤٨٦ تا ٤٨١ ب.ز. دکهن کو لپه ی سه رکوت کرنا راپه رینان هاتینه ئه نجامدان و زور ب گرانی لسه ر خه لکی بابل ته مام بوون. راپه رینین سالا ٤٨٤ و ٤٨٢ ب.ز. یین دژی هه خامه نشییان ژلای خه شایارشا فه هاتنه سه رکوت کرن و د ئه نجامی سه رکوت کرنا راپه ریناندا به شه ک ژ باژیریڼ وه لاتن بابل هاتنه ویران کرن. شویره و دیوار و ئاسیگه هین به رگریی هاتنه هه رفاندن. ده رباره ی خوودی باژیری بابل دیودوروس ئامازه ب فی چه ندی دکته کو پشتی سه رکوت کرنا راپه رینان ته نا به شه کی بچوو ک ژ بابل یی نافه دان بوو و به شیڼ دیتر یین فی باژیری ژبو چاندنا کشتوکالی دهاته بکار ئینان، و پادشاهیڼ هه خامه نشی ده ستی خوه دانا بوو سه ر ته مامی زه فی و زارین سه ره له دیران و ئه و بو خانه دانین فارسان هاتبوونه پاسپاردن (دیودوروس، کتاب دوم، ٩.٩). د شه ر و پیکدانداناندا زهره ر و زیانه کا زور مه زن گه هشته هه ردوو په رستگه هین سه ره کی یین باژیری ئانکو په رستگه ها ئیساگیلا (= ئیزاگیلا)، و په رستگه ها ئیتیمینانکی (= ئتمنانکی)، یین خوداوه ند مه ردوخ خوداوه ندی سه ره کی یی بابلیمان کو د ئه نجامدا هنده ک به شیڼ په رستگه هین نافیری ویران بوون و کاهنی مه زن ب فه رمانا خه شایارشا دئته کوشتن (آملی کورت و سوزان شروین وایت، ١٣٨٨: ١١٠ / ٢؛ بويس، ١٣٩٣: ١٩٥ / ٢). د هه مان ده مدا رپر هوی روییاری فورات هاته گوهورین و بو ماوه یه کی بریکا ئافا روییاری فورات په رستگه ه ژ به شیڼ نافه دان یین باژیری

141: 1988); هەرچەندە هەندەك نەپیتین خۆجھی یین پیشین یین بابلی هاتنه پاراستن، لئ ب پەنگە کئی گشتی گوهورینین زۆر مەزن هەم د بیافی کارگێری - ئیداری و هەم ژێ د پوستین بلند یین بابلی دا رویدان. پشتی هنگی تەمامی پوستین گرنگ یین کارگێری و سەربازی کەفتنه ژێر دەستێ فارسان دا و تا داوییا دەسەلاتداریا هەخامەنشیان هەر ب وی پەنگی مان (داندامایف، ١٣٩٩: ١٧).

پشتی گوهورینین نوی یین خەشایارشا ل بابل ژ ئەگەری راپەرینین بابلیان و بی بایەخ بوونا فی وەلاتی گوهورینین نوی د ناسناقین پادشاهین هەخامەنشی دا ژێ رویدان. د قئی نافه‌ریدا ناسناقێ پیشین یی پادشاهین هەخامەنشی ئانکو "پادشاهێ بابل، پادشاهێ وەلاتان"، کو کورۆش و جینشینین وی ل خوه کر بوون گرنگیا خوه ژ دەستدا. ژبەرکو خەشایارشا پشتی سەرکوت کرنا راپەرینا شاماش ئیریال ل سالا ٤٨١ ب.ز، ئانکو ل سالا پینجی یا دەسەلاتداریا خوه، ناسناقێ پادشاهێ بابل ژ ناسناقێ خوه یی فەرمی لادا و تیدی ناسناقێ "پادشاهێ هەمی وەلاتان" هەلبژارت و پشتی هنگی هەمی پادشاهین هەخامەنشی یین کو دەسەلاتداری ل بابل کر، هەمان ناسناق ل خوه کرن (اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٧٥؛ داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٢؛ پیرنیا، ١٣٩٠: ١/٦٤٩). هەلبەت سەبارەتی قئی مژاری هەندەك فەکۆلەر د وی باوەریدانە ژبەرکو ناسناقێ خەشایارشا بەرە - بەرە گوهورین تیدا رویدانە لەورا قئی چەندی ب ئەگەری رەنگفەدانا سیاسەتا خەشایارشا بەرامبەر بابل ژ رویدانا هەردوو راپەرینین بەعل شیمانی و شاماش ئیریال نازانن (آملی کورت و سوزان شروین وایت، ١٣٨٨: ١١٢/٢). لئ گومان د قئی یه کئی دا نینه کو گوهورینا ناسناقان ژلایین خەشایارشا فە ژ ئەنجامی هەندەك گوهورینین سیاسی رویدایە.

هەژێ ئاماژییە، پشتی دەرباز بوونا ماوەیەکی ژ سەرکوت کرنا راپەرینین بابل، سەرەرای وێران بوونا بەشە کئی مەزن ژ باژیری نافیری (دیودوروس، کتاب دوم، ٩. ٩)، نەدویرە بابل شییا بی جارەکا دیتەر شکۆیا خوهیا جاران دووبارە بەست ئینا بیت و د هەمان دەمدا پینگەهی خوه وهک

و ئابووری رۆلی خوه یی جارن نەما (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٢ - ٢٤٣؛ Oelsner, 1971: 145). د قئی نافه‌ریدا باژیری نیپۆر گەشە کرنەکا یە کجار زۆر بخوڤە فە دیت و ب یهک ژ نافه‌ندیین زۆر گرنگ یین ساتراپ نشینا نوی یا بنافی ئەکەد دەهاتە هەژمار کرن (Oppenheim, 1985: 579). باژیری نیپۆر کو دکەفتە پەرافا رویاری دیجلە، ئەف باژیرە ب تۆرەکا بەرفراوان یا ریک و رپارین بازرگانی ب ئاسیا بچووک، سوریا و هەرۆسە ب ئیرانی فە دەهاتە گریدان (پیرنیا، ١٣٩٠: ١/٦٤٩). ئەقئی چەندی ژێ باندۆرەکا زۆر ل سەر گەشە کرنا نیپۆر کر حەتا وی رادەوی کو د ژیدەرین دیرووکی دا ب پایتەختی ئابووری یی وەلاتی دوو رویاران دئیتە هەژمار کرن.

ب پەنگە کئی گشتی پشتی رویدانا راپەرینین سالا ٤٨٤ و ٤٨٢ ب.ز، پادشاهیا بابل بو دوو ساتراپ نشینین فەرمی هاتە پارڤە کرن. پیشتر ل سەردەمی کورۆش دووی، سەرانسەری خاکا بابل و نافچە یین کو دکەفتە بەری رۆژئافایا رویاری فورات (= ئەبەرنه‌هرا = ئیبر- ناری)، هەمی یهک ساتراپ نشین بوون. هەما بیژە کورۆش تەمامی سەرزەمینین ئیمپراتۆریا بابل نوی ل یهک ساتراپ نشین دا خرڤە کر بوون (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٢). هەرچەندە ساتراپا بابل ل سەردەمی داریوش ئیکئی بو دوو بەشان ئانکو بابل و نافچە یین کو دکەفتە بەری دیتەر یی رویاری فورات دئیتە جودا کرن، لئ فەرمانداری نافچە یین رۆژئافایا رویاری فورات ژێ ژلایین ساتراپ بابل فە دەهاتە برڤە برن (داندامایف، ١٣٩٩: ١٥ - ١٦؛ اوپنهایم، ١٣٩٠: ٦٧١). بەلگە نامە یین بابلی ئاماژە ب نافقی تاتانو (= تتانیی د پەرتووکا عیزرا دا: ٣/٥، ٦/٥، ٦/٦، ١٣/٦)، کو ژلایین داریوش، وهک فەرمانداری نافچە یین ئەبەرنه‌هرا هاتبوو دانان (داندامایف، ١٣٩٩: ١٦). لئ د دابەشکاریا نویدا یاکو ل سەردەمی خەشایارشا هاتە ئەنجامدان، بابل دبیتە بەشەک ژ ساتراپ نشینا ئاشوور و نافچە یین رۆژئافایا رویاری فورات ژێ د چارچوو قئی ساتراپ نشینەکا نوی و سەربەخۆ دا دئیتە ریکخستن کو هەر یهک ژ وان ژلایین فەرماندارە کئی فەرمی یی خۆجھی بنافی پاقدو (= پەقدو) دەهاتە برڤە برن (داندامایف، ١٣٨٩: ٢٤٢؛ داندامایف، ١٣٩٩: ١٧: Stolper,

راپه‌پینین بابلیمان بوون:

١ - پراڤیا سه‌رکردین راپه‌پینین دژی داریوش نه‌ژادی خوه ب یه‌ک ژ خانه‌دانین پادشاهین پشین فه‌گریددهن. سه‌رکردین هه‌ردوو راپه‌پینین ده‌ستپیکن پین بابلیمان ئانکو نیدین تو به‌عل و ئه‌ره‌خا یه‌ک ژ وان ب نافئ نه‌بوخه‌زنه‌سری سیی و یی دیتر ژ ب نافئ نه‌بوخه‌زنه‌سری چوارئ کورپن نه‌بونید ل دژی هه‌خامه‌نشیمان راپه‌پین. هه‌رچه‌نده هه‌ل‌دانا نافئ پادشاهین پشین ژلایئ سه‌رکردین راپه‌پینان دقیره‌دا دی شیت وه‌کو سیاسه‌ته‌ک ژبو راکیشان هه‌ست و سوزین خه‌لکی و په‌یوه‌ندی کرنا وان ب ریزین راپه‌پینان ژ هاتبته بکارئینان. لی جودا ژ فئ یه‌کئ مه‌به‌ستا سه‌ره‌کی یا نیدین تو به‌عل و ئه‌ره‌خا ل بابل ژ هه‌ل‌دانا نافئ خانه‌دانا پادشاهیا پشین ئانکو خانه‌دانا نه‌بونید، زیده‌تر مللی و سیاسی بو و ئارمانجا سه‌ره‌کی یا وان ئافا کرنا پادشاهیا پشین یا بابل و رزگار بوون ژ بنده‌ستیا هه‌خامه‌نشیمان بو.

٢ - لپه‌ی چاکسازی و پیکه‌ستین دارایی پین نوی پین داریوش کو پشتی هنگی ژلایئ میراتگری و ی ژ ده‌اته په‌یره و کرن، سه‌پاندنا باج و خه‌راجی لسه‌ر ملله‌تین ژیر ده‌سه‌لاتداریا هه‌خامه‌نشیمان بو. دناقه‌را ساتراپین هه‌خامه‌نشیمان دا بابل ل پلا یه‌که‌م دا بوو کو نه‌چار بوون سالانه ١٠٠٠ تالنتین زیقی په‌وانه‌ی شوش پایته‌ختی هه‌خامه‌نشیمان بکه‌ت. بئ گومان سه‌پاندنا باجین نوی ژلایئ پادشاهین هه‌خامه‌نشی، هه‌تا راده‌یه‌کئ ژور باری ئابووری یی خه‌لکئ بابل لاواز کر کو د ئه‌نجامدا راپه‌پینین ل دژی هه‌خامه‌نشیمان لیکه‌فته‌نه‌فه.

٣ - خه‌لکئ وه‌لاتئ دوو راپه‌پینان خودان کولتور و شارته‌یه‌ته‌کا دپین بوون و ژلایئ کارگری فه‌پشینه‌نگین وه‌لاتین جیران بوو. پشتی داگیر کرنا بابل ژلایئ هه‌خامه‌نشیمان و ده‌ست دانینا وان لسه‌ر پوستین سه‌ره‌کی پین سیاسی، کارگری و سه‌ربازی پین وی وه‌لاتی و هه‌روه‌سا سه‌ره‌ده‌ری کرنا هه‌خامه‌نشیمان دگه‌ل خه‌لکئ بابل وه‌کو وه‌لاتین پله دوو ب تایه‌تی ژلایئ ده‌سه‌لاتداریه‌کا نوی یا وه‌کو هه‌خامه‌نشیمان ژبو بابلیمان مایه‌ی قه‌بۆل کرنی نه‌بوو.

باره‌گایه‌کئ پادشاهی هه‌لبه‌ت پشتی باژیری شوش^٧ و ئه‌کباتانا پاراست دیت. دیرووک نفیسئ هالیکارناسوسی کو پشتی تپه‌ر بوونا بیست یان ژ سالی ژ فان رویدانان سه‌ره‌دانا وه‌لاتئ دوو راپه‌پینان دکه‌ت، ئه‌و د نفیسین خوه‌دا به‌حسی باژیری بابل دکه‌ت کو ئه‌و دگه‌ل هه‌چ یه‌ک ژ باژیرین جیهانئ نایته به‌راورد کرن و ئامازه ب فئ چهنه‌دی دکه‌ت کو باژیری نافیری سه‌ده‌ده‌روازه هه‌بوون (هروودوت، کتاب یکم، بند ١٧٨ - ١٧٩). هه‌رچه‌نده د فئ بیافیدا هه‌چ له‌ه‌فکره‌ک دناقه‌را رافه‌کرنا دیووروس و هیرودوت دا نایته به‌رچاقرن، لی هه‌که‌ر بشین گوتنا هیرودوت قه‌بول بکه‌ین، دی شین هوسا هه‌لپین کو لسه‌رده‌مئ گه‌شتا هیرودوت بوو رۆژه‌لاتئ ئه‌ف باژیره یی ئافه‌دان بوو. ئانکو هوسا دیاره پشتی خه‌شاپارشا پادشاهین هه‌خامه‌نشی داریوشی دووی، ئه‌رده‌شیری دووی و ئه‌رده‌شیری سیی، جاره‌کا دیتر گرنگی ب ئافه‌دان کرنا باژیری بابل داینه (Wetzel & Schmidt, 1957: 48)، و ئه‌ف باژیره ل قوناغین پشتی هنگی هه‌م ژلایئ سیاسی و هه‌م ژ ژلایئ ئابووری و شارستانی فه جاره‌کا دی بوو یه‌ک ژ ناهه‌ندین گرنگ پین وه‌لاتئ دوو راپه‌پینان دتته گوه‌ارتن.

ئه‌نجاما فه‌کولینئ

ملله‌تین ژیرده‌ستی هه‌خامه‌نشیمان رویدانین ساللا ٥٢٢ ب.ز، ب ده‌رفه‌ت زانی و ل دژی حکومه‌تا ناهه‌ندی راپه‌پین. دناقه‌را ملله‌تین سه‌ره‌ه‌لدیر دا بابل یه‌که‌م ملله‌ت بوون کو ل دژی داریوش راپه‌پین. وه‌کو یا خویا راپه‌پینا خه‌لکئ بابل باندوره‌کا راسته‌وخوه لسه‌ر ملله‌تین ده‌وروبه‌ر هه‌بوو. چونکه پشتی راپه‌پینا بابلیمان پراڤیا ملله‌تین سه‌ر ب هه‌خامه‌نشیمان ده‌ست ب راپه‌پینان کر. ته‌نانه‌ت به‌شه‌ک ژ خه‌لکئ فارس ژ ل دژی داریوش راپه‌پین. ژبو فئ یه‌کئ داریوش بشیت کونترۆلا بارودۆخی ئالۆز یی ئیمپراتوریا هه‌خامه‌نشی بکه‌ت و ریکری ل پارچه بوونا وی بکه‌ت، وی بخوه له‌شکه‌رکیشی بو سه‌رکوت کرنا راپه‌پینا خه‌لکئ بابل پیکینا.

د قیره‌دا هه‌ژماره‌کا فاکته‌ران؛ ئانکو پین مللی، سیاسی، ئابووری، ئولی، کولتوری و شارستانی ل پشت سه‌ره‌ه‌لدانین

و ب فی رهنگی دهوله تا هه خامه نشی لسه ر بنیاتن دهوله تا
میدیان دامه زرانده (بریانه، ١٣٩١: ١٠/١ - ٢٨ - ٣٠ و ٤٠ و ٤١؛
داندامایف، ١٣٨٩: ١٥ - ٢٨)

٢. ٣ - ئیلام: نافئ ئیک ژ شارستانیته تین که فناره کو پرانیاهه شین
باشووری پوژنایا ئیرانا نهال خوه دگرت کو ل دو ماهیکا
هزارا سیئ تا سالا ٥٣٩ ب.ز. ژلایئ پادشاهین بنه مالا نه فه ن
(= نه وان)، سیماش (= سیماشکی)، و سوکه ل مه خ فه دهاته
برئقه برن (یوسف مجید زاده، ١٣٨٦: ٥ - ٣٣؛ فرانک هول و
دیگران، ١٣٩٠: ٣٤٩ - ٣٧٣؛ والتر هینتس، ١٣٨٨: ٥٩ - ٩١ و
١٠١ - ١٢٧).

٣. ٤ - میدیا: پشتی کۆچا هوژین میدی بو نافچه یین زهنجیرا
چاییین زاگروس ل دو ماهیکا هزارادوویئ و ده سئینکا هزارا
ئیکئ بهری زایینی نافئ خوه دایه وان ده فه ران یین کو تیدا
ناکجی بوون و د ژیده یین دیرووی دا وه لاتئ وان ب نافئ
مادای، ماد یان ژی میدیا هاته بنا فکرن کو نافه ندا سیاسی یا
وی باژیرئ نه کباتانا یان ژی هه مه دانا نهال بوو (بنیره: ایگور
میخائیلوویچ دیاکونوف، ١٣٩٠: ٨٥ - ٩٠؛ اقرار علی یف، ١٣٨٨:
٦٣ - ٦٩).

٤. ٥ - تالنت، یه که یه کا پیقه ر کرنا کیش یان ژی وه زنی یه کو ژ
بو کیشان یان ژی پیقه ر کرنا زیئر و زیقی دهاته بکار ئینان.
هه ر ١ تالنت (= ٦٠ من بابلی و هه ر ١ من بابلی = ٥٠٠ گم)،
و هه ر ١ من بابلی = ٦٠ شیقل و ١ تالنت نیزیکی ٣٠ کگم
(بنیره: طه باقر، ١٩٥٦: ٤١٩؛ یزف فیزهوفر، ٢٠٠٩: ٩٣؛ یوزف
ویسهوفر، ١٣٩٠: ٨٦ - ١١٥).

٥. ٦ - پهقدو یان ژی شاکین تمی: ناسنافه کن بابلی یه کو ل
وی وه لاتئ ژبو یه که یه کا کارگیری و ئیداری یا میری وه کو
رئقه بهرئ باژیره کی یان ژی ساتراییه کن دهاته بکار ئینان
(بنیره: محمد عبدلقدیروویچ داندامایف، ١٣٩٩: ١٧).

٦. ٧ - باژیرئ شوش: سوس یان ژی سوزیانا، ل خوزستان ل باشووری
پوژنایا ئیرانئ، یه ک ژ نافه ندین شارستانی یین جیهان که فن
بوو. شوش ل ده سئینکا هزارا چواری بهری زایینی تا داگیر
کرنا وی ژلایئ ئاشوور بانپال پادشاهئ ئاشووری ل سالا ٦٤٠
ب.ز. پایته ختئ سیاسی و ئولی یئ ئیلامیانه بوو. پشتی هنگی
نهف باژیره لسه رده مم دیرووشئ ئیکئ و میرانگریئ وی دیتته
پایته ختئ زفستانی یئ دهوله تا هه خامه نشیانه (بنیره: دنیل
تی. پاتس، ١٣٩٠: ٨٢ - ١٢٨؛ یوسف مجید زاده، ١٣٨٦: ٥ - ٣٣؛
فرانک هول و دیگران، ١٣٩٠: ٣١٦ - ٣٢٥ و ٣٤٩ - ٣٧٣).

٤ - ل پال فاکته رین سهره کی؛ ئانکو مللی، سیاسی و
ئابووری یین سهره له دانا راپه رینین دژی هه خامه نشیانه،
فاکته ری ئولی ژی پوله کن ته واکه ر د سهره له دانا راپه رینین
بابلیانه ل دژی هه خامه نشیانه هه بوو. ژبه رکو زور جارانه
ژلایئ کاربده سئین هه خامه نشی، ده سئیه وردان د کاروبارین
په رستگه هان و ده مان ده مده سئکاتی ب ئولی بابلیانه
دهاته کرن کو ل ده مم خوه دا دبوونه مایه ی سهره له دانا
راپه رینان.

کورتیا زاراف و هیمایان

- AA ده قئ بابلی یئ تیکستا بیستون
AE ده قئ ئیلامی یئ تیکستا بیستون
ArOr Archiv Orientalni (Quarterly Journal of
African, Asian and Latin American Studies) (Prague).
BID The Bisitun Inscription of Darius the Great
Babylonian Version.
D B داریوش - بیستون
D Pe تیکستا داریوش ل ته ختی جه مشید
NBK Inschriften von Nabuchodonosor, Konig von
Babylon.
OECT Oxford Editions of Cuneiform Texts
OP ده قئ فارسی یئ تیکستا بیستون
X Ph تیکستا خه شایارشا ل ته ختی جه مشید

پهراویز:

١. ١ - تیکستا بیستون: ل چایی بیستون لسه ر که فه کی ب
بلندایا زیده تر ژ ٦٠ مه ترا ب سئ زمانین فارسیا که فن"
ئیلامی و بابلی هاتیه نکراندن. داریوش د قئ تیکستئ دا
به حسی خاه دانا خوه، بده ست ئینانا تانج و ته ختئ پادشاهی
و ههروه سا سهرکه فتنا خوه لسه ر گوماتا و سهرکردین
راپه رینان دکه ت (لوکوک، ١٣٨٩: ٨٥ - ٨٩؛ دیزجی، ١٣٩٦: ١٤٩).
٢ - کوروشئ دوویئ: یان ژی کوروشئ مه زن؛ کورئ که موبجیا
نه قئ کوروش، نه قئ چرکئ چیشپش یئ فارسی بوو. نهو ل
سالا ٥٥٩ ب.ز. لسه ر ته ختئ ده سه لاتداریا نه نشان پوینشت و
ل سالا ٥٥٠ ب.ز. ئاستیاگ لسه ر ته ختئ پادشاهی میدیانه لادا

لیستا ژێده‌ران

۱ - ژێده‌رێن فارسی

- ۱۶ - دیودور سیسیلی، (۱۳۸۴)، ایران و شرق باستان در کتابخانه تاریخی، ترجمه و حواشی: حمید بیکس شورکایی - اسماعیل سنگاری، تهران: جامی.
- ۱۷ - زرین کوب، عبدالحسین، ۱۳۹۰: تاریخ مردم ایران: ایران قبل از اسلام، جلد اول، تهران: امیر کبیر.
- ۱۸ - شارب، رلف نارمن، (۱۳۸۸)، فرمانهای شاهنشاهان هخامنشی، تهران: پازینه.
- ۱۹ - صبور فر، فرهاد، (۱۳۸۵)، روابط ایران و یهود در دوره هخامنشیان، تهران: نیکتا.
- ۲۰ - علی یف، اقرار، (۱۳۸۸)، پادشاهی ماد، ترجمه کامبیز میربهاء، تهران: ققنوس.
- ۲۱ - فرانک هول و دیگران، (۱۳۹۰)، باستانشناسی غرب ایران، ترجمه زهرا باستی، تهران: سمت.
- ۲۲ - کتاب مقدس، (۱۹۹۵)، "کتاب عزرا" عهد عتیق و عهد جدید، ترجمه تفسیری، انجمن بین المللی کتاب مقدس.
- ۲۳ - کورت، آملی، (۱۳۸۸)، "بابلیه هخامنشی: منابع و مشکلات"، تاریخ هخامنشیان: مرکز و پیرامون، ویراستاران: هلن سانسسی و وردنبورخ، آملی کورت، ترجمه مرتضی ثاقب فر، جلد چهارم، تهران: توس.
- ۲۴ - لوکوک، پی یر، (۱۳۸۹)، کتیبه‌های هخامنشی، ترجمه نازیلا خلخالی، زیر نظر ژاله آموزگار، تهران: فرزانه روز.
- ۲۵ - مجید زاده، یوسف، (۱۳۸۶)، تاریخ و تمدن ایلام، تهران: مرکز دانشگاهی تهران.
- ۲۶ - هرودوت، (۱۳۸۹)، تاریخ هرودوت، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: اساطیر.
- ۲۷ - هینتس، والتر، (۱۳۸۸)، دنیای گمشده عیلام، ویراستار: روزبه زرین کوب، ترجمه فیروز فیروزی، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۲۸ - ویسهوفر، یوزف، (۱۳۹۰)، ایران باستان (از ۵۵۰ پیش از میلاد تا ۶۵۰ پس از میلاد)، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: ققنوس.
- ۲ - ژێده‌رێن عه‌ره‌بی
- ۲۹ - سامی سعید احمد، رضا جواد الهاشمی، ۱۹۹۰: تاریخ الشرق الادنى القديم ایران و الاناضول، بغداد: وزارة التعليم العالي و البحث العلمي - جامعة بغداد.
- ۳۰ - طه باقر، فوزی رشید و رضا جواد الهاشمی، (۱۹۷۹)، تاریخ ایران القديم، بغداد: مطبعة جامعة بغداد.
- ۳۱ - فاضل کاظم حنون، محمد غانم حمود، (۲۰۲۲)، "سیاسة الملك دارا الاول في اخمد ثورات الاقاليم العربية"

- ۱ - آملی کورت، سوزان شروین وایت، (۱۳۸۸)، "تخریب بتخانه‌های بابل به دست خشایارشا"، تاریخ هخامنشیان منابع یونانی، ویراستاران: هلن سانسسی و وردنبورخ، آملی کورت، ترجمه مرتضی ثاقب فر، جلد دوم، تهران: توس.
- ۲ - اوپنهایم، ا. ال، (۱۳۹۰)، "اسناد بابلی مربوط به حکومت هخامنشیان در بین النهرین"، تاریخ ایران کمبریج، دوره های ماد و هخامنشی، ویراستار ایلپاد گرشویچ، ترجمه تیمور قادری، جلد دوم، قسمت دوم، تهران: مهتاب.
- ۳ - اولمستد، آلبرت تن آیک، (۱۳۸۳)، تاریخ شاهنشاهی هخامنشی، ترجمه محمد مقدم، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۴ - ایمان پور، محمد تقی، (۱۳۹۳)، "تاریخ سیاسی هخامنشیان"، تاریخ جامع ایران، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، ج ۱، تهران: دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- ۵ - بریان، پی یر، (۱۳۹۱)، تاریخ هخامنشیان، ترجمه مرتضی ثاقب فر، جلد دهم، بخش اول و دوم، تهران: توس.
- ۶ - بویس، مری، (۱۳۹۳)، تاریخ کیش زرتشت: هخامنشیان، جلد دوم، ترجمه همایون صنعتی زاده، تهران: گستره.
- ۷ - پاتس، دنیل تی، (۱۳۹۰)، باستان شناسی ایلام، ترجمه زهرا باستی، تهران: سمت.
- ۸ - پیرنیا، حسن، (۱۳۹۰)، ایران باستان، جلد اول، تهران: نشر نامک.
- ۹ - جعفری دهقی، محمود، (۱۳۹۱)، بازشناسی منابع و مآخذ تاریخ ایران باستان از ورود آریاییها تا سقوط امپراتوری ساسانی، تهران: سمت.
- ۱۰ - داندامایف، محمد، (۱۳۸۶)، ایران در دوران نخستین پادشاهان هخامنشی، ترجمه روحی ارباب، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۱۱ - داندامایف، محمد، (۱۳۸۹)، تاریخ سیاسی هخامنشی، ترجمه فرید جواهر کلام، تهران: فرزانه روز.
- ۱۲ - داندامایف، محمد، (۱۳۹۹)، ایرانیان در بابل هخامنشی، ترجمه محمود جعفری دهقی، تهران: ققنوس.
- ۱۳ - دیاکونوف، ایگور میخائیلوویچ، (۱۳۹۰)، تاریخ ماد، ترجمه کریم کشاورز، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۱۴ - دیاکونوف، میخائیل میخائیلوویچ، (۱۳۸۲)، تاریخ ایران باستان، ترجمه روحی ارباب، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۱۵ - دیزجی، مهرداد قدرت، (۱۳۹۶)، تاریخ هخامنشی و اسناد و مدارک آن، ارومیه: دانشگاه ارومیه.

evidence of Achaemenian rule in Mesopotamia”, in: Gershevitch, I. (ed.), *The Cambridge History of Iran*, Vol. II, Cambridge, pp. 587 – 529.

45 – Peobel, A., (1939), *the duration of the reign of smerdis, the magian, and the reign of nebuchaduezzar III and nebuchadnezzar IV*, Vol. 56, no. 1939, 2, p. 128.

46 – Schedl, C., (1965), “Nabuchodonsor, Arpaksad und Darius”, *ZDMG* 115, pp. 254 – 242.

47 – Schmidt, E. F., (1970 – 1953), *Persepolis*, 3 Vols., Chicago.

48 – Stolper, M. W., (1988), “The Saknu of Nippur”, *JCS* 1988, 40, pp. 155 – 127.

49 – Wells, J., (1907), “The Persian friends of Herodotus”, *JHS* 27, PP. 47 – 37.

50 – Wetzell, F. & Schmidt, E. & Mallwitz, A., (1957), *Das Babylon der Spätzeit* (WVDOG 62), Berlin.

51 – Woolley, L., (1962), “The Neo-Babylonian and Persian”, *Ur Excavations*, Vol. IX, London.

52 – Yamauchi, E. M., (1990), *Persia and the Bible*, Grand Rapids.

53 – Parker, R.A., & Dubberstein, W.H., 1956: *Babylonian Chronology*, Providence.

54 – Strassmaier, J. N., (1889): *Inschriften von Nabuchodnosor, König von Babylon*, Leipzig.

٥٢٢ - ٤٨٤ ق.م.، المؤتمر العلمي الثاني بقيمة قسم التاريخ في كلية التربية للعلوم الانسانية بجامعة واسط بالتعاون مع قسم التاريخ في كلية العلوم الانسانية بجامعة دهوك للفترة ١ - ٢ حزيران ٢٠٢٢، مجلة كلية التربية جامعة واسط، جلد ١٢، رقم ٤٧، صص ١١٥ - ١٢٨.

٣٢ - فيزهوفر، يزف، (٢٠٠٩)، فارس القديمه (٥٥٠ ق م - ٦٥٠ م)، ترجمه محمد جديد، دمشق: شركة قدمس للنشر و التوزيع.

٣ - ژێدهرێن ئینگلیزی

33 – Baumgartner, W., (1950): “Herodots babylonische und assyrische Nachrichten”, *ArOr* XVIII, PP. 106 – 69.

34 – Bohl, F. M. Th., (1962a), “Die babylonischen Pratendenten zur”, *Vetus Testamentum* 22, pp. – 386 398.

Bohl, F.M. Th., (1962b): “Die babylonischen pratendenten zur Zeit des Xerxes”, *BiOr* 1962, pp. 110 112 –.

35 – Bohl, F. M. Th., (1968), “Die babylonischen Pratendenten zur Anfangszit des Darius I”, *BiOr* 1968, PP. 153 – 150.

36 – Cameron, G. G., (1936), *History of Early Iran*, New York.

37 – Cameron, G. G., 1941: “Darius and Xerxes in Babylonia”, *AJSL* 58, No. 3, pp. 325 – 314.

38 – Diakonoff, I. M., (1968), *Predystorija armjanskogo naroda*, Erevan.

39 – Eilers, W., 1955: “Altpersische Miszellen”, *ZA* 51, pp. 236 – 225.

40 – Galling, K., (1954), “Von Nabonid zu Darius. Studien zur chaldaischen und persischen Geschichte”, *ZDPV* 70, pp. 32 – 4.

41 – Kapantsjan, G. A., (1947), *Khajasa: Kolybel' Armjan*, Erevan.

42 – Kent, R.G., (1953), *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven.

43 – Oelsner, J., (1971), “War Nippur Sitz einer spatbabylonischen Astronomenschule?”, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich – Schiller – Universitat, Gesellschafts- und sprachwissen-schaftliche Reihe* 20, *Heft* 5, pp. 149 – 141.

44 – Oppenheim, A. L., (1985), “The Babylonian

الملخص

تسلم (تسنم) دارا الاول عرش الدولة الاخمينية في أعقاب مقتل مستلم العرش كوماتا (بارديا) سنة ٥٢٢ ق.م. باتت الفرصة سانحة أمام الشعوب الخاصة للاخمينيين للانتفاضة ضد الملك الجديد بغية التحرر من سيكرتهم. قامت تسع انتفاضات ضد الملك دارا الاول. كانت انتفاضتان منه لسكان بلاد بابل، اذ كان البابليون سباقين للانتفاضة ضد الملك الجديد خلال سنتين الاوليين من حكمه. تمكن الملك دارا من قمع انتفاضة سكان بلاد بابل، فقام البابليون بانتفاضتين أخريين في عهد الملك احشويرش (خشايارشا) الاول خليفة دارا الاول. اعتمدت هذه الدراسة على نص بيستون والنصوص المسمارية في بلاد بابل، المصادر الكلاسيكية فضلا عن المراجع الحديثة للتوصل إلى معرفه أسباب تلك الانتفاضات، وما رافقتها من أحداث معتمدة أسلوب المنهج العلمي التحليلي في تفسير الأحداث. وتم التوصل إلى استنتاج رئيسي مفاده أن الانتفاضات البابليه ضد الأخمينيين كانت ذات أهداف سياسية هدفها استقلال بلاد بابل.

الكلمات المفتاحيه: الانتفاضة، بابل، دارا، احشويرش

Abstract

After killing Geumat/Bardiya, Darius sat on the throne of Achaemenid governance in 522 B.C., most of the nations under the Persian's rule revolted against him so that two out of nine uprisings against Darius took place in Babylon during the first two years of his dominion. Among the rebel nations, the Babylonians were the first to rise against After several years of suppressing the previous rebellions, two more rebellions occurred in the early years of Darius. Xerxes' reign. For this reason, in this research, relying on the Bisotun text and the Babylon cuneiform text as well as new resources, research has been done on the first uprisings during the reign of Darius and Xerxes. First, the events of the uprising have been studied and analyzed, afterward; the reasons for the beginning of the uprising and their outcomes have been discussed and analyzed. At the end, unlike some other popular opinions, in this study it is shown was political-national and for independence. that the uprising against the Achaemenids

Keyword: Uprising, Babylon, Darius, Xerxes